

Viivi Vanhala & Roosa Suominen

Käsitöiden tekijänoikeus ja sen merkitys suunnittelijalle

Käsitöiden tekijänoikeus ja sen merkitys suunnittelijalle

Viivi Vanhala & Roosa Suominen
Opinnäytetyö
Kevät 2018
Liiketalous
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma, Oikeus ja hallinto

Tekijä(t): Viivi Vanhala ja Roosa Suominen

Opinnäytetyön nimi: Käsitöiden tekijänoikeus ja sen merkitys suunnittelijalle

Työn ohjaaja: Jaana Rissanen

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: syksy 2018

Sivumäärä: 54 + 2

Opinnäytetyön aiheena on käsitöiden tekijänoikeus ja sen merkitys suunnittelijalle. Työn tarkoituksena on tutkia mitä tekijänoikeus on ja miten se liittyy käsitöihin sekä millainen merkitys tekijänoikeuksilla on suunnittelijoille. Tavoitteena on selvittää, millainen on tekijänoikeuden ja käsitöiden välinen suhde, sillä aiheesta ei ole suoraa lainsäädäntöä. Opinnäytetyön aihe valikoitui kiinnostuksesta käsitöihin. Käsitöet on rajattu tässä opinnäytetyössä koskemaan ainoastaan neuletöitä sekä virkkuutöitä. Aiheesta ei ole tehty aikaisempia opinnäytetöitä tai tutkimuksia. Aihevalinta oli ajankohtainen, sillä käsitöitä tehdään edelleen. Sosiaalisen median suosion kasvaessa käsitöiden ohjeita jaetaan laittomasti, joten tietoutta tekijänoikeuksista tarvitaan.

Opinnäytetyössä tutkimusmenetelmänä on käytetty laadullista tutkimusta. Laadullinen tutkimus on toteutettu sähköpostihaastattelulla. Haastateltavina on ollut viisi käsitöiden harrastajaa, jotka ovat suunnitelleet omia käsityöohjeita. Teoriaosuuden lähteenä on käytetty pääasiassa tekijänoikeuslakia, lain esitöitä, kirjallisuutta sekä soveltuvia www-sivuja.

Opinnäytetyössä löydettiin onnistuneesti vastaukset tutkimuskysymyksiin, vaikka tekijänoikeuslaissa on vähän määräyksiä koskien käsitöiden tekijänoikeutta. Käsitöet saavat tekijänoikeussuojan vasta ylitettyään teoskynnyksen. Suunnittelijoiden haastattelut antoivat oletetun kaltaisen tuloksen. Käsitöiden tekijänoikeus koetaan monimutkaiseksi ja tietoa on monessa lähteessä. Suunnittelijoiden tekijänoikeuksia otetaan harvoin huomioon jaettaessa heidän tekemiään ohjeita. Tämä loukkaa suunnittelijoiden taloudellisia ja moraalisia oikeuksia.

Opinnäytetyön johtopäätöksenä voidaan todeta, että tällä hetkellä käsitöiden tekijänoikeus on epäselvää kaikille käsityön harrastajille. Tietoa käsitöiden tekijänoikeuksista tulisi olla selkeämmin saatavilla. Käsitöillä olisi hyvä olla oma tekijänoikeusjärjestö, josta saisi helposti apua tekijänoikeutta koskeviin kysymyksiin.

Jatkotutkimusehdotuksena on käsitöiden tekijänoikeusoppaan tekeminen. Oppaan avulla tieto käsitöiden tekijänoikeuksista olisi yhdessä paikassa ja helposti saatavilla. Opas voisi olla saatavilla Internetissä tai painettuna versiona.

Asiasanat: tekijänoikeus, käsityöt, teos, teoskynnys

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Economics, Option of Law and Administration

Author(s): Viivi Vanhala ja Roosa Suominen

Title of thesis: Copyright of handicrafts and it's significance of it to the designers

Supervisor(s): Jaana Rissanen

Term and year when the thesis was submitted: autumn 2018 Number of pages: 54 + 2

The topic of the thesis is the copyright of handicrafts and it's importance of it to the designers. The aim of the work is to study what copyright is and how it connects to handicrafts. The purpose is to find the interrelation between copyright and handicraft since there is no direct legislation about it. The topic was chosen due to the authors interest to handicraft. The concept of handicrafts is limited to crocheting and knitting. There are no former research or theses conducted on this topic. The topic is current because articles are still handmade in traditional way. Information on the copyright issue is needed since along with popularity of social media handicraft patterns are shared illegally.

The work was carried out as qualitative research. The qualitative research was executed by email interviews. The interviewees consisted of five people who designed their own patterns. The theoretical background was based on legislation, legislative drafts, legal literature and websites.

The results were successful even though the legislation on the topic was limited. Handicraft become copyrighted after reaching threshold of originality. Interviews with designers provided assumed outcome. Copyright of handicrafts is perceived as complicated and information is available in several sources. When sharing handicraft patterns, the copyright of designers is seldom taken into consideration. This in turn insults designers economic and moral rights.

It can be concluded that at present that the copyright of handicrafts is unclear to all handicrafters. Above all copyright of handicrafts should be better available. There should be organization dealing with copyright issues.

Further study proposal is to create copyright guide. With the help of the copyright guide, information would be easier to access, and it would also be in one place. The copyright guide could be available online or printed.

Keywords: copyright, handicrafts, work, threshold of originality

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	7
2	TEKIJÄNOIKEUS	9
2.1	Tekijänoikeuden historia	9
2.2	Tekijänoikeus	11
2.3	Teoskynnys	11
2.3.1	Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2011:5	12
2.3.2	Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2011:9	13
2.3.3	Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2014:9	13
2.3.4	Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2018:3	14
2.4	Tekijänoikeuden alkaminen, päättyminen sekä siirtyminen	15
2.4.1	Alkaminen	15
2.4.2	Päättyminen	16
2.4.3	Siirtyminen	16
2.5	Tekijänoikeuden luovutukset ja seuraamusjärjestelmä	18
2.5.1	Luovutuksia koskevat säännökset	19
2.5.2	KKO:1992:63	20
2.5.3	KKO:2011:92	21
2.5.4	Menettämisseuraamus ja rangaistusmääräys	22
2.6	Tekijän oikeudet	23
2.6.1	Moraaliset ja taloudelliset oikeudet	23
2.6.2	Suostumuksella ja sopimuksella rajoitetut oikeudet	24
2.6.3	Tekijän oikeus korvauksiin	25
2.7	Tekijänoikeuden rajoitukset	26
2.8	Toimijat tekijänoikeuden alalla	28
2.8.1	Opetus- ja kulttuuriministeriö	28
2.8.2	Tekijänoikeusneuvosto	28
2.8.3	Euroopan Unioni	29
2.9	Tekijänoikeusrikkomukset ja –rikokset	30
3	KÄSITYÖT JA SEN TEKIJÄNOIKEUDET	32
3.1	Tekijänoikeuslaki ja käsityöt	32
3.1.1	Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2003:1	34

3.1.2	Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2003:8	35
3.1.3	Tekijänoikeusneuvoston lausunto 1993:5	36
3.2	Tekijänoikeus oppilaitoksissa ja kansanopistoissa	36
3.3	Käsityöohjeiden jakaminen sosiaalisessa mediassa	37
4	KÄSITÖIDEN SUUNNITTELIJOIDEN HAASTATTELUT	40
4.1	Taustatietoa suunnittelijoista	40
4.2	Tekijänoikeudet ja suunnittelijat.....	42
4.3	Sosiaalisen median haitat käsitöiden suunnittelijoille	43
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	45
6	POHDINTA	48
	LÄHTEET.....	51
	LIITTEET	50

1 JOHDANTO

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, mitä tekijänoikeus on ja kuinka se liittyy käsitöihin. Lisäksi opinnäytetyössä tutkitaan, millainen merkitys tekijänoikeuksilla on ohjeiden ja mallien suunnittelijoille. Tavoitteena on selvittää tekijänoikeuden ja käsitöiden välinen suhde, sillä aiheesta ei ole suoraa lainsäädäntöä tai aikaisempia tutkimuksia.

Käsitöillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi neulomista, virkkausta, askartelua tai ompelua. Opinnäytetyössä käsitellään ainoastaan neulomista ja virkkausta. Lähteenä on ensisijaisesti tekijänoikeuslaki (404/1961). Lisäksi lähteinä on kirjallisuus tekijänoikeudesta, lain esityöt ja asetukset sekä soveltuvat www-sivut.

Opinnäytetyön aihe valikoitui kiinnostuksen mukaan ja myöskään aikaisempia opinnäytetöitä samasta aiheesta ei ollut tehty. Joten opinnäytetyölle, joka koskee käsityön tekijänoikeuksia ja sen merkityksiä suunnittelijalle on tarvetta. Aihe on ajankohtainen, sillä käsitöitä tehdään ja suunnitellaan nykypäivänäkin ja käsitöiden suosio on kasvussa. Ohjeita jaetaan sosiaalisessa mediassa, mutta säännöt jakamiselle eivät ole aina tiedossa. Opinnäytetyön aihe on tärkeä, sillä käsitöiden tekijänoikeuksista on vähän tietoa eikä tekijänoikeuslaissa ole suoraan säännöksiä koskien käsitöitä.

Opinnäytetyössä käytetään laadullista tutkimusmenetelmää. Laadullisessa tutkimuksessa tarkastellaan merkitysten maailmaa, joka on sosiaalinen ja ihmisten välinen. Merkityskokonaisuudet ovat toimintaa, ajatuksia, yhteiskunnan rakenteita sekä päämäärien asettamista. Laadullisessa tutkimuksessa haetaan ihmisten omia kuvauksia koetusta todellisuudesta. (Vilkkä 2005, 97.) Laadullisen tutkimusmenetelmän tavoitteena on ymmärtää ryhmän ja yksilön toimintaa. Yksilöä ja ryhmää yritetään ymmärtää ihmisten antamien merkitysten avulla (Vilkkä 2005, 180). Laadullisessa tutkimuksessa tutkimukseen osallistuvien määrään vaikuttaa käytettävissä olevat resurssit, kuten aika ja raha. Toisin kuin tilastollisessa tutkimuksessa, niin laadullisessa tutkimuksessa ei yleistetä tutkittavaa asiaa tilastollisesti, vaan asioita pyritään kuvaamaan ja ymmärtämään. Tutkimuksen kohteina tulisi olla henkilöitä, joilla on laajaa tietämystä ja kokemusta tutkittavasta asiasta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85.) Opinnäytetyöhön valittiin haastateltaviksi viisi henkilöä, jotka ovat suunnitelleet käsityöohjeita. Haastateltavat ovat eri puolilta Suomea ja he ovat eritasoisia suunnittelijoita.

Kaikki haastateltavat ovat tehneet käsitöitä yli 10 vuotta. Haastateltavat valikoituivat alustavilla kyselyillä Facebook-ryhmistä.

Opinnäytetyön tavoite pyritään saavuttamaan seuraavilla tutkimuskysymyksillä:

- Mitä tekijänoikeus on?
- Miten tekijänoikeuslaki suhtautuu käsitöihin?
- Ovatko käsitöiden suunnittelijat tietoisia tekijänoikeuksistaan?
- Kokevatko käsitöiden suunnittelijat, että heidän tekijänoikeutensa otetaan huomioon?
- Mitä haittaa käsityöohjeen laittomasta jakamisesta on käsitöiden ohjeen suunnittelijalle?
- Ovatko käsityöohjeiden jakajat tietoisia tekijänoikeuksista?

Toisessa luvussa käsitellään yleisesti tekijänoikeuksia. Luvussa kerrotaan, mitä tekijänoikeus on; mistä tekijänoikeus on saanut alkunsa; milloin tekijänoikeus alkaa ja päättyy; miten tekijänoikeuden voi luovuttaa; mitkä ovat tekijän oikeudet ja millaiset seuraamukset tekijänoikeusrikkomuksissa sekä -rikoksissa ovat. Tekijänoikeuksilla on olemassa lähioikeuksia, mutta ne jäävät tämän työn ulkopuolelle, koska ne eivät ole tämän työn kannalta olennaisia. Toisessa luvussa käsitellään myös toimijoita tekijänoikeuden alalla. Luvussa esitellään lyhyesti opetus- ja kulttuuriministeriö, tekijänoikeusneuvosto sekä Euroopan Unioni. Tekijänoikeusjärjestöt on rajattu opinnäytetyön ulkopuolelle, sillä olemassa olevat tekijänoikeusjärjestöt eivät koske käsitöitä. Kolmannessa luvussa määritellään käsityöt ja sen tekijänoikeudet. Luvussa esitellään kolme erilaista tekijänoikeusneuvoston tapusta, jossa on otettu kantaa teoskynnykseen. Neljännessä luvussa avataan haastattelutulokset. Viidennessä luvussa esitellään johtopäätökset ja kuudennessa luvussa on omaa pohdintaa.

2 TEKIJÄNOIKEUS

Tässä luvussa käsitellään tekijänoikeutta yleisesti. Luvussa kerrotaan aluksi lyhyesti tekijänoikeuden historiasta. Seuraavaksi kerrotaan, mitä tekijänoikeus on, milloin se alkaa ja päättyy sekä mitä muita säännöksiä siihen liittyy. Tekijänoikeuteen liittyy paljon rajoituksia sekä se tuo monia oikeuksia teoksen tekijälle. Edellä mainittuja aiheita käsitellään tässä kappaleessa, jotta tekijänoikeudesta pystyy saamaan hyvän yleiskuvan. Luvun lopussa esitellään toimijoita tekijänoikeuden alalla.

2.1 Tekijänoikeuden historia

1400-luvun puolivälissä keksittiin kirjapaino, joka oli suuri askel kirjojen kopioimisessa. Uusi keksintö vaikutti tekijänoikeuden ja patenttioikeuden syntymiseen. Kirjanpainajien piti saada toiminalleen privilege eli erioikeus, jotta muut kirjanpainajat eivät alkaneet painamaan samaa teosta. Venetsiassa on olleet ensimmäiset tunnetut privilegit ja myös vanhin patenttilaki on annettu Venetsiassa 1474 vuonna. Privilegejä myönnettiin uusien ja myös maassa uusien keksintöjen hyväksikäyttöön. Aluksi privilegejä myönnettiin niille henkilöille, jotka olivat halukkaita investoimaan keksintöihin, eikä niille, jotka olivat keksineet keksinnöt. Privilegit myönsi hallitsija mielivaltaisesti. (Haarmann & Mansala 2012, 21.)

Englannissa alettiin vastatoimiin, sillä privilegien myöntäminen oli mielivaltaista. 1624 vuonna annettiin Statute of Monopolies. Sillä mitätöitiin kaikki privilegit sekä monopolit, mutta voimaan jätettiin ne, jotka oli myönnetty uusille keksinnöille ja niiden tekijöille. Tästä seurasi keksijän suojaaminen investoijan sijaan. Maailman vanhin tekijänoikeuslaki on peräisin Englannista ja se tuli voimaan 1710. Tässä laissa tekijänoikeus oli valtion kirjailijalle myöntämä ja se oli voimassa 14 vuotta tai jos tekijä oli elossa vielä 14 vuoden jälkeen, jatkui tekijänoikeus toiset 14 vuotta. (Haarmann & Mansala 2012, 21–22.)

Keksintöjen, taiteen luomusten ja merkkien sääntelyn tarve syntyi myöhään niiden historian pituuden verrattaessa. Vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla alettiin puhua tavaramerkistä yritysten välisenä kilpailukeinona. Tämä oli seurausta teollisesta vallankumouksesta ja tavaroiden jakeluteiden monipuolistumisesta. (Haarmann & Mansala 2012, 21.)

Myöhempi immateriaalioikeuksien kehitys voidaan katsoa tapahtuneen Ranskan vallankumouksen ja USA:n perustuslain säätämisen ansiosta. Euroopan mantereella alettiin 1700-luvun lopulla julistamaan, että jokaisella säveltäjällä, kirjailijalla, taiteilijalla sekä jokaisella uuden keksinnön keksijällä tulisi olla luontainen ja omistusoikeuden kaltainen oikeus keksintöönsä ja teokseensa. Amerikan perustuslakiin otettiin vuonna 1787 säännös, joka valtuutti suojaamaan keksijöitä sekä tekijöitä määräaikaikaisella yksinoikeudella. (Haarmann & Mansala 2012, 22.)

KUVIO 1. Tekijänoikeuden kehittyminen ja historia

Yllä oleva kuvio havainnollistaa lyhyesti edellä kuvattua tekijänoikeuden historiaa maailmalla ja kuinka tekijänoikeus on lähtenyt kehittymään.

Suomessa nykyinen tekijänoikeuslaki on astunut voimaan 1.9.1961. Laki on korvannut lain tekijänoikeudesta henkisiin tuotteisiin (174/27) sekä asetuksen kirjailijan ja taiteilijan oikeudesta työnsä tuotteisiin (8/80). (Tekijänoikeuslaki 8:73 §.) Sittemmin lakia on muutettu yhteensä 38 kertaa, joista viimeisin muutos on vuodelta 2016. Tuolloin muutoksen kohteena on ollut tekijöille maksettava korvaus teoskappaleiden lainaamisesta. Lakimuutoksen myötä korvausta maksettaisiin myös korkeakoulukirjastoista lainaamisen perusteella (HE 102/2016 vp, 1.)

2.2 Tekijänoikeus

Tekijänoikeus ja sen lähioikeudet ovat immateriaalioikeuksia eli aineettomia oikeuksia. Immateriaalioikeuksia ovat myös teollisoikeudet, kuten patenttioikeus, mallioikeus, tavaramerkkioikeus sekä toiminimioikeus. Tekijänoikeudet eroavat teollisoikeuksista siten, että teollisoikeudet tarvitsee pääasiassa rekisteröidä. (Harenko, Niiranen & Tarkela 2016, 1.) Tekijänoikeuksista säädetään tekijänoikeuslaissa. Lakia sovelletaan Suomen kansalaisen tai Suomessa vakituisen asuvan henkilön teokseen tai teokseen, joka on julkaistu Suomessa tai ulkomailla julkaisemisen jälkeen julkaistu Suomessa 30 päivän kuluessa. Lakia sovelletaan myös elokuvateokseen, jonka tuottajan asuinpaikka tai päätoimipaikka on Suomessa, Suomessa sijaitsevaan rakennukseen sekä taideteokseen, joka on osa Suomessa sijaitsevaa rakennusta tai on muulla tavalla kiinnitetty maapohjaan. (Tekijänoikeuslaki 8:63.1 §.) Ennen tekijänoikeuslain voimaantuloa valmistettuja teoksia saa aiemman lain-säädännön määräysten mukaan vapaasti levittää sekä näyttää (Tekijänoikeuslaki 8:67 §).

Tekijänoikeussuojaa ei ole sellaisilla teoksilla, jotka ovat lakeja, asetuksia tai valtiosopimuksia. Viranomaisen ja julkisen toimielimen päätökset ja lausunnot sekä heidän teettämät tai tekemät käännökset eivät myöskään nauti tekijänoikeussuojaa. Tekijänoikeutta ei ole muihin Suomen säädöskokoelmasta annetun lain (188/2000) ja ministeriöiden ja valtion muiden viranomaisten määräyskokoelmasta annetun lain (189/2000) julkaistaviin päätöksiin, määräyksiin tai asiakirjoihin. (Tekijänoikeuslaki 1:9 §.)

2.3 Teoskynnys

Tekijänoikeus kuuluu sille, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen. Yleisesti tekijänä pidetään sitä, jonka nimi, salanimi tai nimimerkki on ilmoitettu teoksessa, ellei voida osoittaa, että tekijä on joku muu. Jos teokselle ei ole ilmoitettu tekijää, niin tekijää edustaa julkaisija tai kustantaja siihen saakka, kunnes tekijä on ilmaistu. (Tekijänoikeuslaki 1:7 §.)

Teos voi olla kaunokirjallinen tai selittävä kirjallinen teos, suullinen esitys, sävellys- tai näyttämöteos, elokuvateos, valokuvateos tai muu kuvataiteen teos, rakennustaiteen, taidekäsityön tai taide-teollisuuden tuote. (Tekijänoikeuslaki 1:1.1 §.) Laissa ei ole erikseen määrätty siitä, milloin teoskynnys ylittyy. Teoskynnys voidaan katsoa ylittyneen silloin, kun tehty tuotos on omaperäinen ja itsenäinen. Omaperäisyys tarkoittaa sitä, että kukaan toinen ihminen ei

olisi päätyntyn samanlaiseen lopputulokseen, jos lähtökohdat olisivat olleet samat. Omaperäisyysvaatimus koskee tuotoksen muotoa. Siten ideat, aiheet ja tietosisältö eivät täytyä edellä mainittua vaatimusta. Käytännössä samasta aiheesta, teemasta tai aihealueesta voidaan tehdä esimerkiksi kirjoituksia ja jokaisen kirjoituksen tekijä saa omalle tuotokselleen tekijänoikeuden. (Harenko ym. 2016, 17.) Esimerkkejä teoskynnyksen ylittymisestä kerrotaan tarkemmin seuraavissa luvuissa. Käsitöiden teoskynnyksen ylittymisestä kerrotaan luvuissa 3.1.1, 3.1.2 sekä 3.1.3.

2.3.1 Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2011:5

Hakija on pyytänyt tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa valaisimien tekijänoikeussuojasta. Hakija oli ostanut vuonna 2009 Y:ltä oikeuden kynttilälyhtyjen tuotenimiin, valmistustekniikoihin, logoihin ja muihin immateriaalioikeuksiin. Hakija on pyytänyt lausuntoa siitä, ylittävätkö Y:n suunnittelemat ja hakijan itsensä valmistamat pellavapaperiset tuotokset teoskynnyksen. Hakija valmisti myös erimallisia valaisimia samalla menetelmällä. Hakijan haluaa tietää, ylittääkö mikään hänen tuotoksista teoskynnyksen. Y on vastineessaan kertonut, että kaikki tekijänoikeudet on luovutettu hakijalle.

Tekijänoikeusneuvosto on katsonut ratkaisussaan, että tekijänoikeus syntyy teoksen luoneelle luonnolliselle henkilölle. Teoskynnys ylittyy, kun työ on itsenäisen ja luovan työn omaperäinen teos. Omaperäisyysvaatimus ei täyty, jos tuotteen käyttötarkoitus hallitsevasti määrää lopputuloksesta. Tuotteen laatu, valmistusmenetelmä tai työ- tai tietomäärä eivät vaikuta teoskynnyksen ylittävyyteen. Tekijänoikeus ei suojaa ideaa, periaatteita tai tietoja, vaan persoonallista ilmenemismuotoa. Näin ollen kaksi henkilöä voi hyödyntää samaa ideaa.

Tekijänoikeusneuvosto arvioi hakijan tuotokset. Niiden muoto ei ole sellainen, joka olisi seurausta käyttötarkoituksesta. Valaisimien muotoilussa oli hyödynnetty geometrisiä kuvioita. Käyttöesineille on aikaisemmissa ratkaisuissa asetettu korkea vaatimus teostasosta. Näin ollen tekijänoikeusneuvosto katsoi, että hakijan valmistamat valaisimet eivät olleet itsenäisiä ja omaperäisiä. Valaisimet eivät siis yltäneet teostasoon.

2.3.2 Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2011:9

Hakija on pyytänyt tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa valokuvistaan. Hakija haluaa tietää ylittävätkö valokuvat teoskynnyksen. Hakija pyytää lausuntoa kolmesta valokuvasta. Asiassa ei ole vastapuolta hakijan mukaan.

Tekijänoikeusneuvosto on kuullut asiantuntijanaan ammattivalokuvaaja Y:tä. Y on esittänyt näkemysensä tavallisen valokuvan ja valokuvateoksen eroista, jotka vaikuttavat teoskynnyksen ylittymiseen.

Valokuva teoskynnyksen ylittämistä arvioidessa tulee huomioida valokuvana ilmenevä lopputulos kuin valokuvaajan lopputulokseen vaikuttaneet valokuvaajan valinnat. Valokuvasta täytyy tarkastella eri elementtejä ja miten eri elementit muodostavat kokonaisuuden. Lisäksi valokuvaaja voi lopuksi vielä käsitellä kuvaa. Sellaiset kuvat eivät voi ylittää teoskynnystä, joissa valokuvaa on annanut vain pienen luovan panoksen. Esimerkiksi passikuvat eivät voi ylittää teoskynnystä. Valokuva voi ylittää teoskynnyksen, jos voidaan olettaa, että kukaan muu ei olisi päättänyt samanlaiseen lopputulokseen kuvatessaan samaa kohdetta.

Tekijänoikeusneuvosto päätyi siihen ratkaisuun, että hakijan kaikki kolme valokuvaa ylittävät teoskynnyksen, sillä ei voida olettaa, että kukaan olisi päättänyt samanlaiseen lopputulokseen. Hakija on yhdistellyt luovasti erilaisia elementtejä ja kuvakulma, rajausta sekä sommittelu on ollut omaperäistä. (Tekijänoikeusneuvosto 2011:9.)

2.3.3 Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2014:9

Hakija on pyytänyt lausuntoa tekijänoikeusneuvostolta koskien graafista kuviota ja sen tekijänoikeutta. Hakija oli teettänyt vuonna 1987 graafisen kuvion yhdistyksen tunnuksiksi. Graafisen kuvion oli tehnyt graafikko TG. TG oli luovuttanut hakijalle graafisen kuvion kaikki tekijänoikeudet muutosoikeuksineen. Kuviota on käytetty messuilla ja asiakastapaamisissa.

Hakija on esittänyt lausuntopyynnössään näkemyksensä tekijänoikeuslain tulkinnasta. Tulkintojen perusteella hakija on päätenyt siihen, että graafinen kuvio kuuluu tekijänoikeuslain piiriin ja se ylittää teoskynnyksen. Asiassa ei ole vastineita.

Tekijänoikeuslain 1§:n 1 momentin mukaan, sillä joka on luonut taiteellisen tai kirjallisen teoksen on teokseen yksinoikeus. Graafiset kuvat kuuluvat kuvataiteen teoksiin. Kirjallinen tai taiteellinen tuote tulee olla tekijän luovan työn omaperäisenä tuloksena. Graafisten kuvioiden ei yleensä ole katsottu ylittävän teoskynnystä. Arviointi on kuitenkin aina tapauskohtaista.

Tekijänoikeusneuvosto arvioi graafista kuviota. Kuvio koostui kolmesta reunoiltaan pyöristetystä palkista, jotka olivat pystysuunnassa. Palkkien päällä oli myös kulumistaan pyöristetty katoksen tainen palkki. Tekijänoikeusneuvosto toteaa lausunnossaan, että graafisessa kuviossa on käytetty yleisiä muotoja, jotka esiintyvät monen yrityksen ja yhdistyksen kuvioissa. Tämän seurauksena graafinen kuvio ei ole omaperäinen, eikä näin ollen ylitä teoskynnystä. (Tekijänoikeusneuvosto 2014:9.

2.3.4 Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2018:3

Lausuntopyynnön hakijat ovat pyytäneet tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa kahden kirjan samankaltaisuuksista ja yhteneväisyyksistä. Hakijat olivat aiemmin julkaisseet kirjan T. Myöhemmin toinen tekijä oli kirjoittanut kirjan N. T-kirjan kirjoittajat kokivat, että heidän kirjansa sisältöä, ideoita, ajatuksia ja kuvitusta oli hyödynnetty kirjassa N. Kirjoitustyyli oli molemmissa kirjoissa erilainen, mutta muilta osin ideat, rakenne ja hahmot olivat samankaltaisia. Hakijoiden näkemyksen mukaan markkinointi on ollut myös samankaltaista.

N-kirjan kirjoittajan vastineesta käy ilmi, että kuvitustyyli on ollut kirjoittajalle ominaista. Samanlaista tyyliä on käytetty hänen aikaisemmissa kirjoissa. N-kirjan suunnittelu on aloitettu jo vuonna 2009 ja inspiraatiota on saatu viidestä eri lastenkirjasta eri puolilta maailmaa. N-kirjan kirjoittaja vetoaa siihen, että kirjat ovat ilmaisultaan niin erilaiset, ettei kyse ole myöskään teoksen muunnelmasta. Yhtäläisyydet ovat luonteeltaan tavanomaisia, joten ne eivät kuulu tekijänoikeuden piiriin.

Tekijänoikeusneuvosto arvioi kirjat toimitetun aineiston perusteella. Tekijänoikeusneuvosto huomauttaa, että tekijänoikeus ei suojaa teoksen aihetta, juonta, teemaa, ideoita tai muita yksittäisiä

tietoja. Molemmissa kirjoissa juoni oli erilainen sekä kuvitukset erosivat toisistaan. Tekijänoikeusneuvoston mukaan on luonnollista, että kodista kertovissa lastenkirjoissa esiintyy samankaltaisia hahmoja.

Tekijänoikeusneuvosto katsoi, että kirjailijat olivat päätyneet erilaisiin lopputuloksiin kerronnan, juonen ja kuvituksen osalta. Samankaltaisuudet olivat tekijänoikeussuojan kannalta vähäisiä, joten N-kirja ei ole T-kirjan muunnelma tai kopio. Näin ollen kummankin kirjan voitiin katsoa olevan itsenäinen teos. (Tekijänoikeusneuvosto 2018:3.)

2.4 Tekijänoikeuden alkaminen, päättyminen sekä siirtyminen

Tekijänoikeus ei ole pysyvä oikeus, sillä se päättyy määrätyn ajan kuluessa. Tässä luvussa käsitellään sitä, milloin tekijänoikeus alkaa sekä päättyy. Lisäksi luvussa kerrotaan siitä, kuinka tekijänoikeus voi siirtyä jollekin toiselle.

2.4.1 Alkaminen

Tekijänoikeus alkaa, kun suojan kohde on luotu. Teoksen täytyy yltää teostasoon, joka saavutetaan, kun suojan saamisen yleiset edellytykset ovat täyttyneet. Suoja-aika voi joissain tilanteissa alkaa jo työn luonnosteluvaiheessa. Vaatimuksena on, että teostasovaatimus täytyy. Tekijänoikeussuojalle ei ole asetettu laadullisia, työn lopullisuuteen tai työn viimeistelyyn kohdistuvia vaatimuksia. Tekijänoikeuden tai suoja-ajan alkaminen ei ikinä edellytä tuotteen yhteydessä ©-merkin käyttämistä tai muitakaan muodollisten vaatimusten täyttymistä.

Bernin sopimuksessa, jonka jäsenvaltio Suomi on, on kielletty muodollisuuksien kuten esimerkiksi rekisteröinnin ja suojaa osoittavien merkintöjen asettaminen tekijänoikeuden saamisen edellytykseksi. Yleensä tekijänoikeudensuojan katsotaan olevan 70 vuotta ja se liitetään helposti alkuperäisen tekijän henkilöön liittyvänä oikeutena. Bernin sopimuksessa vähimmäissuoja-aika on 50 vuotta tekijän kuolinvuodesta ja sen katsotaan suojaavan alkuperäisen tekijän ja hänen seuraavan jälkeläispolven. (Harenko ym. 2016, 419.)

2.4.2 Päättyminen

Tekijänoikeus on voimassa 70 vuotta tekijän kuolemasta tai jos teoksella on ollut kaksi tai useampi tekijä, lasketaan tekijänoikeuden voimassaoloaika viimeksi kuolleen tekijän kuolinvuoden mukaan. Kun kyseessä on elokuvateos, on tekijänoikeus voimassa 70 vuotta viimeksi kuolleen pääohjaajan, vuoropuhelun kirjoittajan sekä elokuvan säveltäjän kuolinvuodesta. (Tekijänoikeuslaki 4:43.1 §.) Vuoteen 1995 asti Suomessa tekijänoikeuden suoja-aika oli 50 vuotta tekijän kuolinvuodesta. Vuoden 1996 alussa suoja-aika pidennettiin 70 vuoteen. Muutoksen takana oli EU:n suoja-aikadirektiivi, joka astui voimaan 1993. Direktiivin ansiosta kaikkien Euroopan Unionin jäsenvaltioiden suojaajan kesto ja laskentaperuste ovat yhtäläisiä ja vastaavat tekijänoikeuslain 4 luvun 43 pykälää. (Harenko ym. 2016, 420.)

Teoksella, jonka tekijää ei tunneta, on 70 vuoden suoja-aika. 70 vuotta lasketaan siitä vuodesta, jolloin teos on julkaistu. Jos teos on julkaistu osina, lasketaan 70 vuotta erikseen jokaiselle osalle. Myös teoksella, jota ei ole julkaistu, on 70 vuoden tekijänoikeus siitä vuodesta, jolloin teos luotiin. (Tekijänoikeuslaki 4:44 §.) Henkilö, joka ensimmäisen kerran julkaisee tai julkistaa aikaisemmin julkistamattoman tai julkaisemattoman teoksen saa siihen taloudelliset oikeudet. Teoksen on täytynyt olla ennen julkaisua tai julkistamista Suomen lain mukaan suojattu ja suoja-ajan täytyy olla lakannut. Julkaisijalla tai julkistajalla on teokseen 25 vuoden tekijänoikeussuoja, joka alkaa teoksen julkistamisesta tai julkaisusta. (Tekijänoikeuslaki 4:44 a §.)

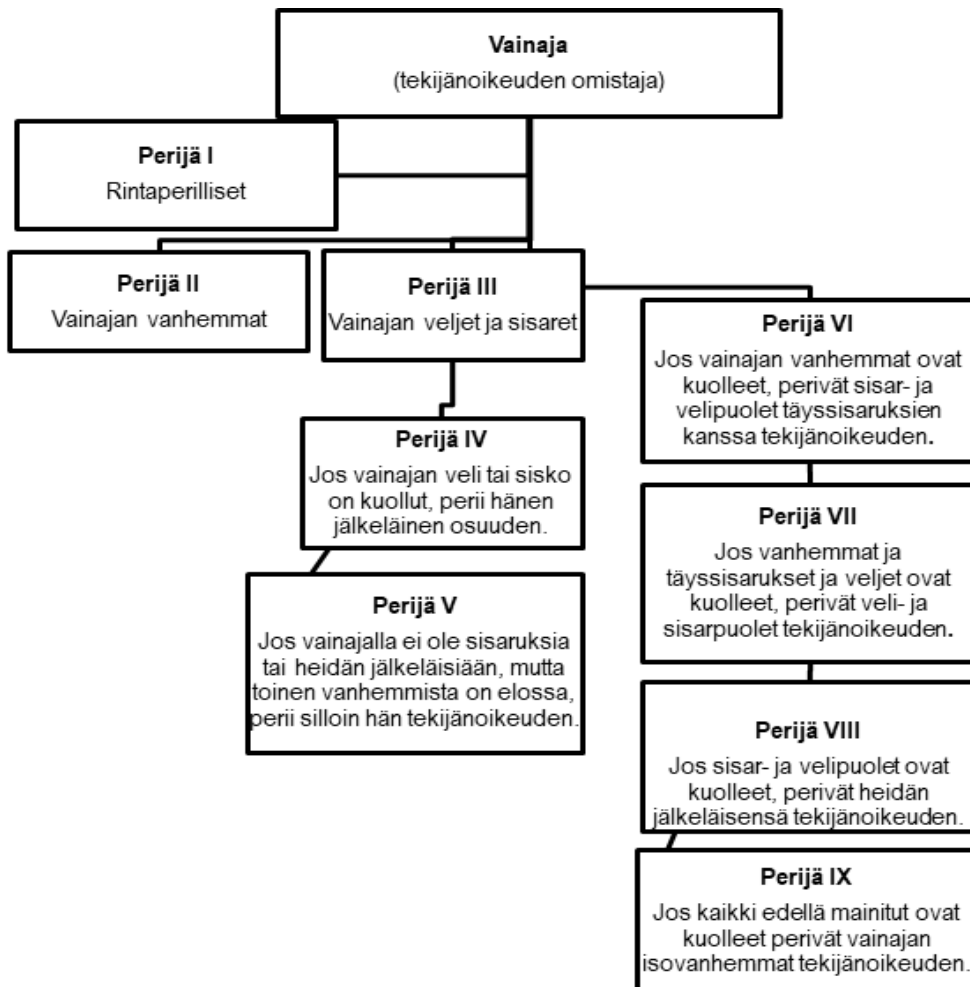
Kun tekijänoikeuden suoja-aika on päättynyt, teos on kaikkien hyödynnettävissä tekijänoikeuden estämättä. Suoja-ajan päättymisen jälkeen lakkaavat myös tekijän moraaliset oikeudet sekä taloudelliset oikeudet (Harenko ym. 2016, 424). Kirjallisen sekä taiteellisen teoksen suhteen on kuitenkin aina meneteltävä niin, että ei loukata julkisesti sivistyksellisiä etuja. Jos sivistyksellisiä etuja loukataan julkisesti, voi viranomainen kieltää tällaisen menettelyn. Jos kiellon kohde on asiaan tyytymätön, voidaan asia ratkaista tuomioistuimessa. (Tekijänoikeuslaki 6:53 §.)

2.4.3 Siirtyminen

Tekijänoikeuteen sovelletaan avio-oikeutta, perintöä sekä testamenttia koskevia sääntöjä tekijän kuoltua. Testamentilla tekijä saa antaa määräyksiä oikeuden käyttämisestä eloon jääneelle puoli-

solle, rintaperillisille sekä ottolapselle ja tämän jälkeläisille. Tekijä voi myös valtuuttaa toisen henkilön antamaan määräyksiä. (Tekijänoikeuslaki 3:41 §.) Oikeuteen, joka on henkilökohtainen luonteeltaan tai sellainen, jota ei voi luovuttaa, sovelletaan avio-oikeutta koskevia määräyksiä ainoastaan silloin, kun ne eivät ole vastoin sitä, mitä sellaisesta oikeudesta on erityisesti voimassa (Avio-liittolaki, 234/1929 II osa 2:35.3 §). Tekijän eläessä tekijänoikeus ei siis siirry avio-oikeuden mukana toiselle, eli näitä säännöksiä sovelletaan vain tekijän kuoltua. Tekijänoikeus on henkilökohtainen ja tämän takia siihen ei sovelleta avioliittolain avio-oikeutta koskevia säännöksiä. Tekijänoikeutta ei myöskään luonteensa vuoksi oteta huomioon avioeron sattuessa, eli sitä ei voida osittaa avioerossa. (Harenko ym. 2016, 410.)

Tekijänoikeuden haltijan menehtyessä perivät tekijänoikeuden perittävän rintaperilliset. Jos perittäväällä ei ole rintaperillisiä, hänen isä ja äiti saavat molemmat yhtä suuren osan tekijänoikeudesta. Jos vanhemmat ovat kuolleet, jakavat veljet ja sisaret tekijänoikeuden keskenään. Jos sisaruksista tai veljeksistä joku on kuollut, perii osan tekijänoikeudesta hänen jälkeläisensä. Jos perittäväällä ei ole sisaruksia, veljeksiä tai heidän jälkeläisiään, mutta toinen hänen vanhemmistaan elää, perii vanhempi silloin koko tekijänoikeuden. Jos perittäväällä on ollut sisarpuolia tai velipuolia, perivät he yhdessä täysveljien ja täyssisarien kanssa sen osan, minkä heidän vanhemmilleen olisi ollut tulossa. Jos vanhemmat ja täysveljet ja –sisaret ovat kuolleet, saavat sisar- ja velipuolet koko tekijänoikeuden. Sisar- ja velipuolien ollessa kuolleita perivät heidän jälkeläiset koko tekijänoikeuden. Jos edellä mainittuja perillisiä ei ole, saavat vanhempien isä ja äiti perinnön. (Perintökaari, 1965/40 2:1–3 §.)

KUVIO 2. Tekijänoikeuden perimysjärjestys tekijän kuollessa

Yllä olevasta kuviosta käy ilmi kuvallisessa muodossa se, kenelle tekijänoikeus siirtyy tekijän kuollessa. Ne sukulaiset, joita kuviossa ei ole mainittu, eivät voi periä tekijänoikeutta (Perintökaari 2:5 §).

2.5 Tekijänoikeuden luovutukset ja seuraamusjärjestelmä

Edellisessä luvussa käsiteltiin sitä, milloin tekijänoikeus alkaa, päättyy tai siirtyy. Tekijänoikeuden siirtymisen lisäksi teoksen tekijä voi luopua hänelle kuuluvasta tekijänoikeudesta. Tässä luvussa käsitellään tekijänoikeuden luovutusta koskevia säännöksiä sekä siihen liittyvää seuraamusjärjestelmää.

2.5.1 Luovutuksia koskevat säännökset

Tekijänoikeuden voi luovuttaa kokonaan tai osittain. Tekijänoikeuden haltija voi luovuttaa teoskappaleen, mutta hän ei luovu silloin tekijänoikeudesta. Jos tekijä on luovuttanut tekijänoikeuden jollekin, niin tekijänoikeuden saaja ei saa muuttaa teosta tai luovuttaa tekijänoikeutta edelleen. Teoksen muuttamisesta ja edelleen luovutuksesta voidaan tehdä kuitenkin sopimus. Jos tekijänoikeus kuuluu yritykselle, niin oikeuden voi luovuttaa liikkeen tai sen osan luovutuksen yhteydessä. (Tekijänoikeuslaki 3:27-28 §.)

Tekijänoikeuden omistaja voi luovuttaa kustantajalle oikeuden painaa tai monistaa kirjallisen tai taiteellisen teoksen. Samalla tekijä voi luovuttaa oikeuden julkaista teos. Kustantajalla on oikeus julkaista painos, mutta painosten määrään on olemassa rajoituksia. Kirjallisesta teoksesta saa tehdä enintään 2 000, sävellysteoksesta 1 000 ja taideteoksesta 200 kappaletta. Kustantajan täytyy julkaista teos kohtuullisessa ajassa. Jos kustantaja ei julkaise teosta, niin tekijä saa purkaa sopimuksen. Tekijä saa lisäksi pitää luovutuksesta saadun palkkion. Tekijällä on oikeus saada todistus valmistettujen kappaleiden määrästä. Lisäksi tekijällä on oikeus saada palkkio vuoden aikana tapahtuneista myynneistä tai vuokraamisista yhdeksän kuukauden kuluessa. Jos tekijä on tehnyt kustantajan kanssa edellä kuvatun kustannussopimuksen, niin hän ei saa julkaista teosta sopimuksessa määritetyllä tavalla. Lupa julkaisuun on sen jälkeen, kun kustantajan oikeuden alaiset painokset on myyty loppuun. Tekijä saa 15 vuoden kuluttua teoksen julkaisemisesta julkaista kirjallisen teoksen osana koottujen tai valittujen teosten painosta. (Tekijänoikeuslaki 3:31 – 33, 35 & 37 §:t.)

Jos teoksen alkuperäisen tekijän tekemä sopimuksen ehto tekijänoikeuden luovutuksesta on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen taikka ehto on hyväntavan vastainen, ehto voidaan jättää huomiotta tai ehdosta voidaan sovitella. Kohtuuttomuutta arvioidessa pitää ottaa huomioon sopimuksen sisältö kokonaisuudessaan sekä osapuolten asema sopimusta tehtäessä. Yksi sopimuksen ehto on myös oikeudenluovutuksesta sovittu korvaus. Jos työsopimuksessa on sovittu tekijänoikeuden luovutuksesta kohtuuttomilla ehdoilla, löytyvät siihen säännökset työsopimuslaista (228/1929). (Tekijänoikeuslaki 3: 29§.) Kohtuullistamisedon taustalla on ollut tietoisuuden lisääminen siitä, että sopimuksia voi sovitella. Lisäksi on haluttu korostaa hyvän sopimuksen merkitystä tekijänoikeuden luovutuksissa. Ehtoja kohtuullistamalla on pyritty siihen, että tekijänoikeuksien luovutuksiin voisi vaikuttaa ennakkoon. Tämä tarkoittaa sitä, että sopimukset luovutuksista olisi jo alussa molempia osapuolia tyydyttävä. (HE 181/2014 vp, 24.)

Kun oikeus teoksen julkiseen esittämiseen annetaan, on luovutus voimassa seuraavat kolme vuotta. Oikeus teoksen julkiseen esittämiseen ei tuota yksinoikeutta. Voimassaoloaika on voitu määrätä pidemmäksi aikaa, kuin kolmeksi vuodeksi. Jos voimassaoloaika on pidempi, kuin kolme vuotta ja yksinoikeudesta on sovittu, saa tekijä esittää teoksen sekä luovuttaa toiselle esittämisoikeuden, jos oikeutta ei ole käytetty kolmen vuoden aikana. (Tekijänoikeuslaki 3:30§.)

Ennen tekijänoikeuslain (2015/607) voimaan tuloa, tekijänoikeuden luovuttamisesta tehtyyn sopimukseen tulee soveltaa aikaisempaa lakia. Tällaisessa sopimuksessa on noudatettava kuitenkin mitä 29 pykälässä sanotaan, eli sopimuksen ehdot eivät saa olla kohtuuttomat. (Tekijänoikeuslaki 8:70§.)

2.5.2 KKO:1992:63

A oli osallistunut Kalevala Koru Oy:n julistamaan korukilpailuun vuonna 1983. Kilpailun tavoite oli saada ideoita hopeisista ja pronssisista nuorisokoruista. A voitti pronssisarjan kilpailun ja sai palkinnoksi 2 000 markkaa.

A oli vuonna 1984 tehnyt sopimuksen, jonka perusteella Kalevala Koru Oy:llä oli yksinoikeus käyttää valmistuksessa ja myynnissä A:n suunnittelemissa malleissa. Kalevala Koru Oy sitoutui maksamaan A:lle tekijänoikeuskorvauksia. Sopimuksen mukaan tekijänoikeudet siirtyisivät valmistajalle sovitun mukaisesti. Sopimuksessa oli sovittu kolmen kuukauden irtisanomisajasta. A irtisanoi sopimuksen ja se päättyi viimeistään tammikuussa 1989.

Kalevala Koru Oy oli vuodesta 1983 lähtien valmistanut korua, jonka A oli suunnitellut aiemmin mainitun kilpailun aikana. A ei ollut saanut korvauksia valmistamisesta eikä hänen nimeään ollut ilmoitettu hyvän tavan edellyttämällä tavalla. Irtisanomisen jälkeen A:lle ei myöskään luovutettu korun ykköskappaletta tai sen valmistukseen käytettäviä tarvikkeita.

Kalevala Koru Oy:n vetosi vastineessaan siihen, että kilpailuehtojen mukaan sekä palkkion maksamalla lunastetaan tekijänoikeus voittotoihin. Siten A:n kanssa solmittu sopimus ei koskenut A:n kilpailuun suunnittelemaa korua. Kalevala Koru Oy:n mukaan A:n nimi oli mainittu lehtiartikkeleissa

sekä myyntiesitteissä. Solmitussa sopimuksessa ei ollut edellytystä suunnittelijan nimen ilmoittamiseen. Kalevala Koru Oy oli lisäksi ilmoittanut, että A:n suunnittelemaa korua ei myyty suurella menestyksellä. Myynti kasvoi vasta, kun eräs työntekijä oli muokannut A:n suunnittelemaa mallia.

Kilpailun palkintolautakunnan pöytäkirjasta ilmeni, että kilpailun voittava työ otetaan tai lunastetaan prototyypinä malliksi. Kilpailukutsussa ei kuitenkaan ollut mainittu tekijänoikeuden siirtymisestä kilpailun järjestäjälle. Siirtymisestä ei ollut ilmoitettu kilpailijoille millään muullakaan tavalla. Näin ollen korkein oikeus katsoi, että palkinnon maksaminen ei tarkoittanut tekijänoikeuden siirtymistä Kalevala Koru Oy:lle. Siten tekijänoikeuden siirtyminen kilpailuun osallistuvien töiden osalta on jäänyt muiden sopimusten varaan.

A:n ja Kalevala Koru Oy:n solmiman sopimuksen mukaan malleja voitiin muuttaa vain A:n suostumuksella. Sopimuksessa ei mainita mitään yksilöityjä malleja, joten kilpailuun osallistunutta työtä ei voitu sulkea sopimuksen ulkopuolelle. Näin ollen korkein oikeus katsoi, että A:lla oli oikeus saada tekijänoikeuskorvauksia. Lisäksi Kalevala Koru Oy:n täytyi palauttaa korujen mallikappaleet ja valmistuksessa tarvittavat esineet. (KKO:1992:63.)

2.5.3 KKO:2011:92

WSOY oli saanut H:lta käännessopimuksella yksinoikeuden monistaa ja julkaista kaunokirjallisen teoksen käännöksen kirjan muodossa. WSOY julkaisi kirjan omalla toiminimellä. Muut käännöksen liittyvät tekijänoikeudet olivat jääneet H:lle. Kirja julkaistiin, jonka jälkeen WSOY oli tehnyt Loistoyhtiön kanssa sopimuksen, jonka mukaan Loisto sai yksinoikeuden valmistaa ja markkinoida teosta taskukirjana. Teos, jonka H oli kääntänyt, julkaistiin pehmeäkantisena taskukirjana. Taskukirjan nimiölehdellä oli kummankin yhtiön tietoja.

Tekijänoikeuslain 28 §:ssä sanotaan, että se, jolle tekijänoikeus on luovutettu, ei saa luovuttaa oikeutta toiselle, ellei muuta ole sovittu. Käännessopimuksen perusteella WSOY ei ole saanut oikeutta H:n omistaman tekijänoikeuden edelleen luovuttamiseen. Jos korkein oikeus katsoo, että WSOY on luovuttanut H:n tekijänoikeuksia Loistolle, kysymyksessä on silloin myös hyvitys- ja korvausvelvollisuus. Hyvitys- ja korvausvelvollisuus katsottaisiin aiheutuvan Loistolla sen vuoksi, että WSOY on oikeudettomasti luovuttanut ja Loisto oikeudettomasti käyttänyt H:lta saatuja oikeuksia.

Korkein oikeus katsoi, että yhtiöiden välinen sopimus sisälsi käännökseen liittyvien tekijänoikeuksien luovutuksen. Näin ollen kustannusyhtiö oli rikkonut käännössopimusta sekä Loisto oli käyttänyt H:lta siirteitä oikeuksia. WSOY ja Loisto olivat siis hyvitys- ja korvausvelvollisia. (KKO:2011:92.)

2.5.4 Menettämisseuraamus ja rangaistusmääräys

Jos teos tai sen kappale on valmistettu, tuotu maahan tai Suomen alueelle edelleen kolmanteen maahan kuljetettavaksi tai se on saatettu yleisön saataviin taikka sitä on muutettu vastoin tekijänoikeuslakia, voi tuomioistuin määrätä menettämisseuraamuksen. Seuraamus määrätään asianomaisen tai tekijänoikeuslain 50 b §:ssä tarkoitetussa tapauksessa virallisen syyttäjän vaatimuksesta. Tuomioistuin voi määrätä, että kappale ja sen valmistukseen tarkoitetut apuvälineet tai laitton teknisen suojauksen kiertämiskeino on hävitettävä tai muutettava. Tuomioistuin voi myös määrätä, että kappale luovutetaan asiaomistajalle valmistuskustannuksia vastaavasta korvauksesta tai teos tai sen kappale, on saatettava sellaiseksi, että sitä ei voi väärinkäyttää. Näitä säännöksiä sovelletaan vain, jos valmistaja on tiennyt tai olisi pitänyt tietää, että kopioitava aineisto on saatettu yleisön saataviin vastoin tekijänoikeuslakia. (Tekijänoikeuslaki 7:58 §.)

Vaatimuksen seuraamuksen määräämisestä voi esittää siviili- ja rikosoikeudellisessa prosessissa. Tämä tarkoittaa sitä, että tekijänoikeuden loukkaajaa ei tarvitse tuomita rangaistukseen. Loukkaajan ei myöskään tarvitse olla syyllistynyt tekijänoikeusrikokseen tai -rikkomukseen, jotta menettämisseuraamus voidaan määrätä. (Harenko ym. 2016, 652.)

Jos teoksen kappale on levitetty tai valmistettu yleisölle vastoin tekijänoikeuslakia, tai tuotu maahan tai Suomen alueelle niin, että on syytä epäillä teoksen valmistetuksi ulkomailla sellaisissa olosuhteissa, että Suomessa valmistaminen olisi rangaistavaa tekijänoikeuslain mukaan, voidaan vaatia teoksen kappaleen hävittämistä. Teoksen kappale tulee olla määrätty rangaistusmääräyksellä valtiolle menetettäväksi, jotta asianomistaja voi vaatia hävittämistä. (Tekijänoikeuslaki 6:58.1-2 §.) Rangaistusmääräys voi olla enintään 1 000 euron arvoinen, eli hävitettäväksi voidaan määrätä korkeintaan 1 000 arvoinen teoskappale (Harenko ym. 2016, 655). Näitä säännöksiä ei sovelleta, jos omaisuus tai erityinen oikeus omaisuuteen on hankittu vilpittömässä mielessä (Tekijänoikeuslaki 6:58 §). Vilpittömän mielen suoja voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, kun henkilö on ostanut

taideteoksen, joka osoittautuu myöhemmin väärennökseksi. Tämä edellyttää, että teoksen ostanut henkilö ei ole tiennyt tai ei olisi voinut tietää teoksen olevan väärennös. (Harenko ym. 2016, 654.)

Edellä kuvatuista säädöksistä huolimatta tuomioistuin voi vaatimuksesta antaa luvan saattaa teos yleisön saataviin tai käytettäväksi muuhun tarkoitukseen. Edellytyksenä on, että teoksen taiteellinen tai taloudellinen arvo arvioidaan kohtuulliseksi. Asianomistajalle on suoritettava erityinen korvaus, jos lupa teoksen käytöstä myönnetään. (Tekijänoikeuslaki 6:59 §.)

Tuomioistuin voi määrätä tekijänoikeuden riita-asiassa vastaajan korvaamaan kantajalle kustannukset, jotka ovat aiheutuneet lainvoimaisen tuomion julkaisemisesta. Määräystä ei voida antaa silloin, kun tietojen levittämistä on rajoitettu jossain toisessa laissa. Tuomioistuimen tulee huomioida julkistamisen yleinen merkitys, tekijänoikeuden loukkauksen laatu ja laajuus sekä aiheutuneet kustannukset. Kantajalla ei kuitenkaan ole oikeutta korvaukseen, jos tuomion tietoja ei ole julkaistu tuomioistuimen määräämässä ajassa. (Tekijänoikeuslaki 6:59a §.) Esimerkiksi salassa pidettäviä tietoja tai yksityisyyden suojan piirissä olevia tietoja ei saa levittää julkisuuteen (Harenko ym. 2016, 659).

2.6 Tekijän oikeudet

Tekijänoikeus antaa tekijänoikeuden omistajalle monia eri oikeuksia omaan teokseensa. Tässä luvussa käsitellään opinnäytetyön kannalta keskeisimpiä oikeuksia. Luvussa kerrotaan taloudellisten ja moraalisten oikeuksien lisäksi myös korvauksista, joita teoksen tekijällä on oikeus saada. Luvussa avataan, mitä tarkoittavat sopimuksella rajoitetut oikeudet sekä tekijän oikeus korvauksiin.

2.6.1 Moraaliset ja taloudelliset oikeudet

Tekijänoikeus takaa tekijänoikeussuojan alaiselle teokselle moraaliset ja taloudelliset oikeudet. Moraaliset oikeudet voidaan jakaa kahteen osaan: isyysoikeuteen ja respektioikeuteen (Kopioisto ry 2018a, viitattu 19.4.2018). Isyysoikeus tarkoittaa sitä, että kun teoksesta valmistetaan kappale taikka teos saatetaan kokonaan tai osittain yleisön saataviin, tulee tekijä ilmoittaa. Respektioikeus tarkoittaa puolestaan sitä, että teosta ei saa muunnella niin, että se loukkaa teoksen tekijää. Moraalisesta oikeudesta voi luopua sitovasti vain, jos kysymyksessä on laadultaan ja laajuudeltaan

rajoitettu teoksen käyttö. (Tekijänoikeuslaki 1:3 §.) Tekijänoikeusneuvoston mukaan teoksen tekijän nimi on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti silloin, kun teos saatetaan yleisön saataviin. Jos tekijän nimeä ei mainita, silloin loukataan tekijän taloudellisia oikeuksia ja lisäksi tekijän isyysoikeutta. Kuitenkaan esimerkiksi mainoskäyttö itsessään ei tarkoita moraalisten oikeuksien loukkamista, sillä mainosalalla on yleinen käytäntö, ettei tekijää ilmoiteta. (Tekijänoikeusneuvosto 2010:2.) Moraalisia oikeuksia voidaan loukata silloin, kun teos saatetaan yleisön saataville ilman tekijän suostumusta. Keskustelupalstoille voidaan kuitenkin linkittää kuva tai muu tekijänoikeuden alainen teos sananvapauden perusteella. Edellytyksenä linkittämiselle on se, että linkitettävä teos on tekijänoikeuden haltijan toimesta saatettu vapaasti saataville. (Tekijänoikeusneuvosto 2014:4.)

Taloudelliset oikeudet takaavat teoksen tekijälle oikeuden määrätä kaikesta sellaisesta teoksen käytöstä, jolla voi olla taloudellisesti merkitystä. Tekijä saa määrätä ehdot, joiden mukaan hänen teostaan on muiden lupa käyttää. Tekijä voi halutessaan luopua kokonaan tai osittain taloudellisista oikeuksistaan. Tekijänoikeudet voivat muodostaa tekijän ammatillisen tai liiketoiminnan taloudellisen perustan, joten tekijänoikeuksien rikkominen voi aiheuttaa teoksen tekijälle vakavia taloudellisia menetyksiä. (Harenko ym. 2016, 2.) Taloudellisten oikeuksien raja muodostuu tekijänoikeuslain toisen luvun mukaan, mutta myös oikeuskäytäntö ja oikeustiede vaikuttavat rajan muodostumiseen. Taloudellisia oikeuksia ei ole laajennettu vuoden 1961 jälkeen, ainoastaan käsitteitä on täsmennetty vuonna 2005. (Harenko ym. 2016, 25.)

2.6.2 Suostumuksella ja sopimuksella rajoitetut oikeudet

Teokseen ei saa laittaa tekijän nimeä tai nimimerkkiä, ellei tekijä ole sitä itse pyytänyt (Tekijänoikeuslaki 6:52.1 §). Tämä oikeus on tekijällä henkilökohtaisesti, eli oikeutta ei voi siirtää sopimuksilla tai perinnöllä. Tekijä voi kuitenkin testamentilla valtuuttaa testamentinsaajan merkitsemään tekijän nimen teoksiin. Signeeraus-oikeus koskee kuitenkin vain alkuperäisiä kappaleita. (Harenko ym. 2016, 552.) Taideteoksen jäljennökseen ei saa laittaa tekijän nimeä tai nimimerkkiä niin, että se olisi sekoitettavissa alkuperäiseen teokseen. (Tekijänoikeuslaki 6:52.2 §). Tällä säännöksellä suojataan sekä tekijää että yleisöä taidevääreännöksiltä. Kaikki edellä mainitut säännökset koskevat ainoastaan taideteoksia. Taideteoksilla tarkoitetaan tässä yhteydessä yleensä kuvataiteen teoksia, mutta myös muut taiteelliset teokset voivat kuulua taideteoksiin. (Harenko ym. 2016, 552.)

Työ- tai virkasuhteessa luotu teos ei välttämättä tarkoita sitä, että tekijänoikeus kuuluisi työnantajalle. Poikkeuksena on tietokoneohjelmat ja siihen liittyvät teokset, jotka on luotu työsuhteessa määrättyjen tehtävien puitteissa. Kuitenkaan opetus- ja tutkimustyössä itsenäisesti toimivien työntekijöiden luomat tietokoneohjelmat eivät siirry työnantajalle. (Tekijänoikeuslaki 2b:40b §.) Tekijänoikeuslaissa ei säädetä muista työsuhteessa syntyneistä teoksista kuin tietokoneohjelmista. Muiden teosten kohdalla teoksen tekijänoikeudesta voidaan sopia työsopimuksella tai muilla ehdoilla. Tekijänoikeuden haltija selviää siis sopimuksen tulkinnalla, mutta lähtökohtaisesti tekijänoikeus kuuluu työntekijälle ja hänellä on taloudelliset oikeudet teokseen. (Tekijänoikeusneuvosto 2008:7.)

Jos teoksena on kokoomateos, joka on saatu aikaan yhdistämällä teoksia tai teoksen osia, sen tekijällä on tekijänoikeus tuotokseensa. Kyseinen tekijänoikeus ei kuitenkaan rajoita alkuperäisten teoksen tekijänoikeuksia. Jos teoksena on yhteisteos, eli kaksi tai useampi henkilö on luonut teoksen itsenäisistä teoksista, heillä kaikilla on yhteinen tekijänoikeus. Kenellä tahansa yhteisteoksen tekijällä on oikeus kieltää teoksen käyttäminen. (Tekijänoikeuslaki 1:5–6 §.)

Edellä mainittujen oikeuksien lisäksi teoksen tekijällä on oikeus luovuttaa tekijänoikeutensa kokonaan tai osittain, kuten luvussa 2.3.1 kerrottiin. Luovutuksia on haluttu määrätä lailla sen vuoksi, että useimmiten teoksen tekijä on heikommassa asemassa kuin luovutuksensaaja. Toisaalta jotkin tilanteet voivat olla sellaisia, että tekijä on paremmassa asemassa. Esimerkiksi teos voi olla hyvin arvokas, joten teoksen tekijä on vahvemmassa asemassa neuvottelutilanteessa. Teos voi kuitenkin olla sellainen, että joku muu voisi suunnitella miltei samanlaisen teoksen samaan käyttötarkoitukseen. Silloin tekijällä ei ole välttämättä mahdollisuutta neuvotella sopimuksen ehdoista. (HE 181/2014 vp, 8.)

2.6.3 Tekijän oikeus korvauksiin

Teoksista voidaan valmistaa kappaleita yksityiseen käyttöön. Alkuperäisellä tekijällä on oikeus saada näistä kappaleista korvauksia valtiolta. Hyvitys maksetaan talousarvioon huomioitavasta määrärahadista, ja sen tulee olla määrältään kohtuullinen. Opetus- ja kulttuuriministeriön hyväksymä tutkimuslaitos tekee tutkimuksia, jonka avulla kohtuullisuutta voidaan arvioida. Hyvitys maksetaan joko suoraan tekijöille tai välillisesti tekijöille yhteisiin tarkoituksiin. (Tekijänoikeuslaki 2a:26a–b §.)

Silloin, kun tekijänoikeuden omistajan suostumuksesta teoskappale on myyty ensimmäisen kerran tai luovutettu pysyvästi Euroopan talousalueella, niin teoskappaletta saa levittää edelleen. Teoskappaletta ei saa levittää edelleen vuokraamalla tai vastaavalla toimella. Poikkeuksellisesti taidekäsityön, taideteollisuuden tuotteen tai rakennustaiteen saa vuokrata. Kun teoskappaleita lainataan, niin tekijänoikeuden omistajalla on oikeus saada siitä korvausta. Korvauksen saamisen edellytyksenä on, että teoskappale on vuokrattu yleisestä kirjastosta tai korkeakoulukirjastosta. Tekijän on itse vaadittava korvausta kolmen vuoden sisällä. Korvausta voi hakea sen vuoden jälkeen, jolloin oikeus korvaukseen on syntynyt. Korvauksen suorittaa opetus- ja kulttuuriministeriön hyväksymä järjestö, joka edustaa useita yleisiä kirjastoja sekä korkeakoulukirjastoja. (Tekijänoikeuslaki 2:19–19a §.)

2.7 Tekijänoikeuden rajoitukset

Vaikka teoksen luojalla on tekijänoikeus tuotokseensa, niin tekijänoikeuslain toisessa luvussa on määrätty joistain tekijänoikeuden rajoituksista. Teoksen luojalla on oikeus päättää teoksen valmistamisesta, mutta säännöstä ei kuitenkaan sovelleta, jos kyseessä on tilapäinen kappaleen valmistus. Tilapäistä kappaleen valmistamista on sellainen toiminta, joka on väliaikaista tai satunnaista, on erottamaton ja välttämätön osa teknistä prosessia, sen tarkoitus on mahdollistaa teoksen siirtäminen verkossa kolmansien osapuolten välillä tai mahdollistaa laillinen käyttö sekä toiminta, jolla ei ole taloudellista merkitystä itsenäisesti. Kyseisiä rajoituksia ei sovelleta tietokoneohjelmiin tai tietokantoihin. (Tekijänoikeuslaki 2:11a §.) Laissa väliaikaisuus tarkoittaa sellaista ajanjaksoa, joka kestää vain rajoitetun ajan. Satunnaisuus puolestaan tarkoittaa, että valmistus on ennalta arvaamatonta tai aineiston siirtämisen näkökulmasta vähämerkityksellistä ja epäitsenäistä johtuen kappaleen itsenäisistä ominaisuuksista. Silloin, kun kappaleen valmistaminen on välttämätön osa teknistä prosessia, niin silloin kappaleen siirto tai käyttö on mahdotonta ilman kyseistä ominaisuutta. (HE 28/2004 vp, 83.) Jotta tilapäinen valmistus olisi sallittua, niin kaikkien ehtojen tulee täytyä.

Teosta saa valmistaa yksityiseen käyttöön muutaman kappaleen. Yksityiseen käyttöön valmistettua kappaletta ei saa käyttää mihinkään muuhun tarkoitukseen. Ulkopuolinen toimija voi valmistaa tuotteen toisen henkilön toimesta, mutta tällöin kyseessä ei voi olla sävellysteos, elokuvateos, käytöesine, kuvaveistos tai mikään muu taideteos. Yksityiseen käyttöön ei kuitenkaan saa valmistaa tai teettää tietokoneohjelmia tai rakennusteoksia. (Tekijänoikeuslaki 2:12 §.) Laissa ei ole määrätty siitä, kuinka monta kappaletta on muutama. Määrän arvioimiseen vaikuttaa teoksen laki, luonne

sekä se, onko teoksesta olemassa yksi vai useampi kappale. Yksityiseen käyttöön valmistamista voidaan rajoittaa sopimuksilla. Jos kieltoa rikotaan, niin silloin kyseessä ei ole tekijänoikeuden loukkaaminen vaan sopimusrikkomus. Esimerkiksi konserttien järjestäjät voivat kieltää tilaisuuden kuvaamisen tai äänittämisen, jolloin yksityiskäyttöön valmistaminen on kiellettyä. (Harenko ym. 2016, 124–125.)

Euroopan Unionin jäsenvaltiot voivat tietyissä tapauksissa säätää kappaleen valmistamiseen liittyvistä poikkeuksista ja rajoituksista. Esimerkiksi välitöntä tai välillistä taloudellista tai kaupallista etua tavoittelemattomat sekä yleisölle avoimet kirjastot, oppilaitokset, museot ja arkistot saavat valmistaa kopioita määritellysti. Poikkeuksia ja rajoituksia voidaan soveltaa kuitenkin vain erityistapauksissa. Tapaukset eivät saa olla ristiriidassa itse teoksen tai muun aineiston hyödyntämisen kanssa eikä ne saa kohtuuttomasti haitata oikeudenhaltijan etuja. (Tietoyhteiskuntadirektiivi 5.2c, 5.5 art.) Suomessa arkistot sekä yleisölle avoimet kirjastot ja museot saavat valmistaa kappaleita omilla kokoelmissa olevista teoksista, jos se tehdään aineiston säilyvyydeksi tai säilyvyyden turvaamiseksi. Valmistaminen on mahdollista myös sellaisessa tapauksessa, että aineistoa entisöidään teknisesti tai kunnostetaan taikka kokoelmien ylläpidon käyttötarkoitukset edellyttävät sitä. Jos teos ei ole valmis tai se on julkaistu useana osana ja siitä puuttuu osa, voidaan puuttuva osa valmistaa. Tämä edellyttää sitä, että täydennystä ei ole saatavilla kaupallisesti. (Tekijänoikeuslaki 2:16 §.)

Euroopan Unionin jäsenvaltiot voivat säätää poikkeuksista ja rajoituksista esimerkiksi myös silloin, kun teoksen käyttö tapahtuu opetuksen tai tieteellisen tutkimuksen havainnollistamiseen. Edellytyksenä on, että käyttö ei ole kaupallista sekä lähde ja tekijä mainitaan, ellei se ole mahdotonta. (Tietoyhteiskuntadirektiivi 5.3a art.) Suomessa opetustoiminnan ulkopuolella ovat ne opetuksen muodot, jotka ovat kaupallisia. Esimerkiksi kieliopistot, tanssikoulut sekä sihteerioipistot katsotaan kaupallisiksi opetusmuodoiksi. (HE 70/1980 vp, 8.) Äänen tai kuvan suoran talteen ottamisen avulla voidaan valmistaa kappaleita ainoastaan tilapäisesti opetustoimintaa varten. Valmistettuja kappaleita ei saa käyttää muihin tarkoituksiin. (Tekijänoikeuslaki 2:14.2 §.) Suoralla talteen ottamisella tarkoitetaan sitä, että alkuperäistä esitystä kuvataan tai äänitetään. Tällä tavoin valmistetusta tallenteesta ei saa tehdä uusia kopioita eikä sitä saa käyttää muuhun tarkoitukseen ilman tekijän lupaa. Sallittuna poikkeuksena on opettajan tai oppilaan esityksen tallentaminen. (Harenko ym. 2016, 141.)

2.8 Toimijat tekijänoikeuden alalla

Suomessa tekijänoikeudellisista asioista vastaa opetus- ja kulttuuriministeriö. Opetus- ja kulttuuriministeriön yhteydessä toimivat ministeriön asettama tekijänoikeusasioiden neuvottelukunta ja tekijänoikeusneuvosto. Tekijänoikeus neuvottelukunnan tehtäviä on toimia neuvoa antavana elimenä asioissa, jotka koskevat tekijänoikeutta, kansallisen tekijänoikeuspolitiikan, -järjestelmän ja lainsäädännön kehittämisen kysymyksistä keskusteleminen sekä tekijänoikeuksien kehityksen seuraaminen Euroopan unionissa sekä kansainvälisissä järjestöissä ja arvioiminen Suomen kannalta. Tekijänoikeus neuvottelukunnan tehtäviin kuuluu lisäksi toimia kanavana, joka levittää tietoa koko tekijänoikeuskentälle sekä eri alojen välisen yhteistyön edistäminen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018a, viitattu 20.3.2017.)

2.8.1 Opetus- ja kulttuuriministeriö

Opetus- ja kulttuuriministeriön tehtävä on edistää tekijänoikeusjärjestelmän toimivuutta. Opetus- ja kulttuuriministeriö valmistelee lakiehdotukset liittyen tekijänoikeuksiin. He myös neuvottelevat tekijänoikeuden kansainvälisistä sopimuksista. Ministeriö hankkii valtiohallinnolle ja rajoitetusti oppilaitoksille käyttöluvia. Opetus- ja kulttuuriministeriö hyväksyy tekijänoikeusjärjestöt sopimuslisenssi-järjestöiksi sekä sopii heille annetuista tehtävistä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018b, viitattu 21.3.2018.)

2.8.2 Tekijänoikeusneuvosto

Valtioneuvosto määrää tekijänoikeusneuvoston, jonka tehtävänä on avustaa opetusministeriötä tekijänoikeuteen liittyvien asioiden käsittelyssä sekä antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta. (Tekijänoikeuslaki 6:55.1 §.) Neuvosto määrätään opetusministeriön esityksestä kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Esityksessä määrätään puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja enintään 15 muuta jäsentä. Jokaiselle jäsenelle määrätään henkilökohtainen varajäsen. Lisäksi opetusministeriö määrää virkamiehen neuvoston sihteeriksi. Tekijänoikeusneuvosto on päätösvaltainen silloin, kun puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja sekä vähintään viisi muuta jäsentä ovat paikalla. (Tekijänoikeusasetus, 574/1995 18 ja 21.1 §:t.)

Kuka tahansa voi pyytää tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa. Lausunnon pyytäjällä ei tarvitse olla henkilökohtaista intressiä asiaan. Lausuntopyyntö on vapaamuotoinen eikä sen tarvitse olla juridisesti pätevä, mutta se täytyy tehdä kirjallisesti. Tekijänoikeusneuvoston antamat lausunnot ovat suosituksia eivätkä ne sido oikeudellisesti tuomioistuinta, lausunnon pyytäjää tai hänen vastapuoltaan. Neuvosto ei anna lausuntoja, jos kyseessä on muiden oikeudenalan tulkinnasta, sopimusriidasta tai tekijänoikeuslain tulkinnasta. Lausuntoja varten neuvosto ei itse hanki näyttöä asiaan, vaan asia käsitellään osapuolten näyttämien tietojen perusteella. Lausunnot käsitellään täysistunnossa tai jaostossa. Lausunnon käsittelyajat vaihtelevat sen mukaan, kuinka paljon lausuntopyyntöjä on vireillä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018c, viitattu 21.3.2018.)

2.8.3 Euroopan Unioni

Tekijänoikeuden kansallisen sääntelyjärjestelmän kannalta olennaista on Euroopan Unionin lainsäädäntö. EU:n peruseriaatteina on muun muassa tavaroiden ja palveluiden vapaa liikkuvuus sekä syrjinnän kielto. Edellä mainitut periaatteet koskevat myös tekijänoikeuksia. Tekijänoikeuksia ei saa hyödyntää siten, että ne olisivat ristiriidassa vapaan liikkuvuuden kanssa. (Harenko ym. 2016, 11.) Vapaa liikkuvuus tarkoittaa sitä, että Euroopan Unionin jäsenvaltioiden välisille vienneille ja tuonneille tai vaikutukseltaan vastaaville toimille ei saa asettaa määrällisiä rajoituksia. Rajoituksia voidaan asettaa perustellusti, jos kyseessä on julkinen moraalinen, yleinen järjestys tai turvallisuus, elämän suojeleminen, taiteellisten, historiallisten tai arkeologisten kansallisaarteiden suojeleminen tai teollisen ja kaupallisen omaisuuden suojeleminen. Rajoituksia ei saa asettaa sen vuoksi, että niillä saavutettaisiin syrjintää tai jäsenvaltioiden välisen kaupan rajoittamista. (Euroopan Unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen konsolidoitu toisinto, SopS 10/2012. 34–36 artiklat.)

Euroopan Unionissa on hyväksytty yhteensä yhdeksän direktiiviä, jotka koskevat tekijänoikeuksia. Direktiivit ovat Euroopan parlamentin ja Euroopan neuvoston yhdessä hyväksymiä lainsäädäntöohjeita jäsenvaltioille. Direktiivit sisältävät ohjeen kansallisille lainsäätäjille siitä, miten lainsäädäntöä tulisi yhdenmukaistaa ja mihin mennessä säännökset tulisi olla osana lainsäädäntöä. Euroopan Unionin direktiivit tulee ottaa huomioon kansallisen lain tulkittamisessa. Tuomioistuimet voivat pyytää Euroopan Unionilta ennakkoratkaisua siitä, kuinka direktiiviä tulisi tulkita. Ylemmillä oikeusasteilla ennakkoratkaisun pyytäminen on velvollisuus, jos tulkinnassa on epäselvyyksiä. Käytännössä EU:n tuomioistuin tulkitsee vain direktiiviä ja kansallinen tuomioistuin tulkitsee ennakkoratkaisun huomioon ottaen lakia. (Harenko ym. 2016, 12–13.)

Kansainvälisesti on olemassa yleissopimuksia, jotka suojaavat sopimusvaltiosta peräisin olevia teoksia. Näiden yleissopimusten keskeisimpiä periaatteita ovat minimisuoja ja kansallinen kohtelu. Minimisuoja takaa, että sopimusvaltion on omassa lainsäädännössä saatettava voimaan vähintään sopimuksen minimitaso. Kansallinen kohtelu tarkoittaa sitä, että sopimusvaltiosta tuleville teoksilla myönnetään vähintään ne oikeudet, jotka oman maan lainsäädäntö antaisi. (Kopiosto ry 2018b, viitattu 20.3.2018.)

2.9 Tekijänoikeusrikkomukset ja –rikokset

Tekijänoikeusrikkomuksesta on kyse silloin, kun joku tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta valmistaa teoksesta kappaleen tai saattaa teoksen yleisön tietoisuuteen tai rikkoo tekijän moraalisia oikeuksia. Rikkomus tulee kyseeseen myös silloin, kun tekijänoikeuslain säännöksiä rikotaan tai Suomeen tuodaan teoksesta tehtyjä kappaleita, jotka on valmistettu olosuhteissa, joka olisi Suomessa rangaistavaa. (Tekijänoikeuslaki 7:56a.1 §.) Rangaistavilla olosuhteilla tarkoitetaan laittomasti valmistettuja teoksia. Tekijänoikeusrikkomuksena voidaan pitää myös sellaista toimintaa, että Suomeen tuodaan laittomia teoksia kolmanteen maahan vietäväksi. (HE 28/2004 vp, 2.) Tekijänoikeusrikkomuksesta tuomitaan sakkorangaistus, ellei teko ole rikoslain mukaisesti rangaistava rikos (Tekijänoikeuslaki 7:56a.2 §).

Esimerkkinä tekijänoikeusrikkomuksesta on tapaus, jossa henkilö oli toimittanut tiedostojenkako-verkkoon tiedostoja. Muut verkkopalvelua käyttävät pystyivät lataamaan kyseisiä tiedostoja omille tietokoneilleen. Tiedostot olivat tekijänoikeuden suojaamia pelitiedostoja, joita oli ladattu yhteensä 225 kertaa. Tiedostoja toimittaneen henkilön voitiin katsoa saattaneen pelitiedostoja luvottomasti yleisön saataville. Tekijänoikeuden haltijalla on tekijänoikeuslain mukaan taloudelliset oikeudet, joten tekijällä on yksinoikeus päättää teoksen julkistamisesta. Näin ollen tiedostoja jakanut henkilö syyllistyi tekijänoikeusrikkomukseen. Rangaistuksena rikkomuksesta oli 30 päiväsakkoa. (KKO:2010:48.)

Tekijänoikeusrikoksista säädetään rikoslaissa (39/1889). Tekijänoikeusrikoksesta on kyse silloin, kun tekijänoikeuden haltijalle aiheutetaan ansiotarkoituksessa huomattavaa haittaa tai vahinkoa tekijänoikeuslain vastaisesti. Jos Suomeen tuodaan laittomasti valmistettuja tuotteita ja teko täyttää tekijänoikeusrikoksen tunnusmerkit, niin teko voidaan tuomita tekijänoikeusrikoksena. Rikoksena

voidaan tuomita myös sellainen teko, jossa aiheutetaan oikeuden haltijalle vahinkoa tai haittaa tietoverkossa tai tietojärjestelmän kautta. Tekijänoikeusrikoksesta voidaan tuomita sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta. (Rikoslaki 49:1 §.)

Jos joku henkilö tekijänoikeuslain vastaisesti tai vastoin testamentin määräystä oikeuden käyttämisestä käyttää teosta tai tuo laittomia kopioita Suomeen, niin teoksen tekijä on oikeutettu kohtuulliseen hyvitykseen. Yksityiseen käyttöön valmistetusta kappaleesta hyvitysvelvollisuus täyttyy vasta silloin, kun kappaleen valmistaja on tiennyt tai olisi pitänyt tietää, että aineisto on julkaistu vastoin tekijänoikeuslakia. Hyvitys tulee suorittaa myös sellaisesta teoksen käyttämisestä, joka on tahallista tai tuottamuksellista. Hyvityksen lisäksi suoritetaan korvaus esimerkiksi kärsimyksestä ja haitasta. (Tekijänoikeuslaki 7:51.1.)

Esimerkkinä tekijänoikeusrikoksesta on tapaus, jossa henkilö B oli ottanut valokuvan, jonka aiheena oli metso. B:llä oli tekijänoikeuslain nojalla oikeus määrätä valokuvasta muuttamattomana ja muutettuna. Henkilö A oli ilman lupaa tehnyt maalauksen, joka oli lähes täysin samanlainen kuin B:n ottama valokuva. A oli ottanut maalauksesta valokuvan. A myi sekä maalauksia että valokuvan vedoksia. Maalaus oli hyvin samanlainen kuin B:n ottama valokuva sekä kokonaisvaikutelmassa oli vain vähän eroavaisuuksia. Tämän vuoksi A:n katsottiin valmistaneen valokuvasta kappaleita ja saattaneen niitä julkiseksi. A:n voitiin katsoa syyllistyneen tekijänoikeusrikokseen. A tuomittiin korvaamaan B:lle hyvityksenä 300 euroa korkoineen. (KKO:2018:21.)

3 KÄSITYÖT JA SEN TEKIJÄNOIKEUDET

Käsityö sanalla tarkoitetaan käsissä tai käsin pidettävillä työkaluilla suoritettua työtä, mutta sanalla voidaan tarkoittaa myös käsin tehdyn työn tuotetta (Anttila 1992, 10). Käsitöillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi askartelua, virkkaamista, neulontaa tai ompelua. Tässä opinnäytetyössä keskitytään virkkaamiseen ja neulontaan. Virkkaamisella tarkoitetaan sellaista käsityötä, jossa virkkuukoukun avulla langasta tehdään erilaisia silmukoita. Silmukoilla saadaan aikaan erilaisia pintoja ja kuvioita. Virkkaamalla voidaan valmistaa esimerkiksi mattoja, vaatteita sekä pöytäliinoja. Neulonta eroaa virkkaamisesta siten, että siinä käytetään kahta tai useampaa neulepuikkoa. Myös neulonnassa on olemassa erilaisia silmukoita ja tekniikoita, joita yhdistämällä saadaan aikaiseksi erilaisia neulepintoja. Neulomalla voidaan valmistaa esimerkiksi vaatteita ja asusteita.

3.1 Tekijänoikeuslaki ja käsityöt

Tekijänoikeuslaissa ei ole suoraa säännöstä tässä opinnäytetyössä tarkoitetuista käsitöistä. Kyseisten käsitöiden voidaan kuitenkin katsoa kuuluvan laissa määritellyn taidekäsityön piiriin. Käsitöiden suhteen ei ole täysin selvää, milloin teoskynnys ylittyy. Monet eri tekniikat, silmukat ja mallit voivat olla jopa useita vuosia vanhoja ja perinteiksi muodostuneita, joten alkuperäistä suunnittelijaa voi olla vaikeaa jäljittää. Huomioitavaa on, että tekijänoikeus kestää 70 vuotta tekijänoikeuden omistajan kuolemasta, kuten luvussa 2.4.2 kerrottiin. Näin ollen käsityöohje voi olla vielä tekijänoikeuden alainen teos, vaikka se olisi useamman vuoden vanha.

Jokainen ihminen voi ottaa vaikutteita muiden tekemistä käsitöistä ja näin tuottaa oman tuotoksensa, joten teoskynnyn ylittyminen voi olla epäselvää. Oman teoksen voi muodostaa myös siten, että yhdistää usean eri ohjeen osa-alueita toisiinsa. Näin muodostunut käsityö ei välttämättä ylitä teoskynnystä, sillä moraaliset oikeudet voivat kuulua alkuperäisten ohjeiden suunnittelijoille.

Tekstiilitöissä teoskynnyn vaatimukset, eli omaperäisyys ja persoonallisuus, voivat näkyä tuotteen kuvioinnissa, värityksessä sekä materiaalin valinnassa. Nämä eri osatekijät muodostavat oman taiteellisen kokonaisuuden, joten teoskynnys voi ylittyä. (Tekijänoikeusneuvosto 2003:4.) Teoskynnys ylittyy, mikäli kukaan muu henkilö ei päädy samaan lopputulokseen, jos lähtökohdat suunnitteluun ovat samat. Samaa lopputulokseen voidaan kuitenkin päätyä esimerkiksi silloin, kun

kyseessä on tavanomainen huivi. (Tekijänoikeusneuvosto 2008:9.) Jos taidekäsityön teoskynnys ylittyy, niin valmistamiseen tarvittava kaava tai ohje on suojan saava kohde ja kaavan tai ohjeen mukaan valmistettu tuote on näin ollen teoskappale (Toikkanen & Oksanen 2011, 41).

Käsitöissä ohjeen tai mallin suunnittelija saa itselleen tekijänoikeudet teokseensa, jos teoskynnys ylittyy. Kuten luvussa 2.2 kerrottiin, niin suunnittelijalla on tekijänoikeuslain nojalla moraaliset ja taloudelliset oikeudet omaan teokseensa, silloin kun kyseessä on teos. Esimerkiksi, jos ohje ylittää teoskynnyksen ja ohje on vapaasti saatavilla, tulee ohjetta hyödyntävien mainita suunnittelija teoskappaleen yhteydessä.

Tekijänoikeuslaki mahdollistaa sen, että teoksesta valmistetaan omasta tai jonkun toisen toimesta muutama kappale yksityiseen käyttöön. Tarkemmin tästä oikeudesta kerrottiin luvussa 2.5. Käsitöiden osalta muutaman kappaleen määrittäminen voi olla hankalaa. Esimerkiksi villasukat tai tilkkupeitot ovat luonteeltaan sellaisia tuotteita, joiden ”muutama” määrä voi olla haastavaa määrittää. Lähtökohtaisesti tulee pitää mielessä se, että valmistus ei tapahdu ansiotarkoituksessa, sillä silloin kyseessä on tekijänoikeusrikos (Rikoslaki 49.1 §). Esimerkiksi ilmaiseksi tai maksua vastaan saatavilla olevan ohjeen mukaan ei saa valmistaa tuotteita myyntiin. Kuitenkin jotkut suunnittelijat voivat antaa luvan myydä yksittäisiä hänen ohjeellaan valmistettuja käsitöitä, kunhan suunnittelijan nimi on mainittu. Epäselvää on, että voiko esimerkiksi tiettyä villasukkamallia valmistaa koko suvulle vai voiko niitä valmistaa vain muutamalle sukulaiselle.

Luvussa 2.2 kerrottiin, että tekijänoikeuden omistajalla on mahdollisuus saada korvausta, jos teoskappaletta lainataan yleisistä kirjastoista tai korkeakoulukirjastoista. Taidekäsityöitä ja taideteollisuuden tuotteita saa vuokrata eteenpäin ilman, että tekijälle täytyisi maksaa korvausta. Edellytyksenä on, että tekijänoikeuden omistaja on antanut suostumuksen teoskappaleiden myyntiin. Jos esimerkiksi yritys on ostanut tekijänoikeuden omistajan suostumuksella myydyt taidekäsityön tuotteet, niin yritys saa vuokrata ostetun tuotteen yleisölle ilman korvauksen maksamista. Yritys ei kuitenkaan saa itse valmistaa kyseisestä teoksesta uusia kappaleita ilman lupaa. (Tekijänoikeusneuvosto 2012:10.)

3.1.1 Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2003:1

Hakija on valmistanut käsityönä tyynyliinoja, pinnasuojia, pussilakanoita sekä verhoja lasten pinnasänkyyn. Käsityöt on koristeltu lapsille sopivalla koirakuviolla. Käsityöt muodostivat tuotesarjan. Hakijan käsityksen mukaan tuotteet olivat omaperäisiä ja itsenäisiä teoksia ja niillä tulisi olla tekijänoikeussuoja.

Hakija oli solminut sopimuksen E Oy:n kanssa, että toimittaa heille myytäväksi 15 kappaletta pinnasuojia, 15 kappaletta pussilakana-tyynyliinasettejä sekä verhoja 15 kappaletta. Alle vuoden kulluttua hakija on huomannut, että hänen valmistamien tuotteiden kaltaisia teollisia versioita oli myynnissä muun muassa S-tavarataloissa Turussa ja Helsingissä. Pakkauksissa mainittiin E Oy. Lausuntopyynnön mukaan E Oy on markkinoinut ja myynyt hakijan tuotetta ilman lupaa. Hakija kokee, että E Oy on ollut tietoinen teoksen luojasta ja siitä, että E Oy:lle ei ole luovutettu tekijänoikeutta.

E Oy:lle on varattu mahdollisuus vastineeseen. E Oy on valmistuttanut pinnasänkyihin sopivia tekstiilejä vähittäismyyntiin usean vuoden ajan. Hakija valmisti ja toimitti E Oy:n pyynnöstä 15 kappaletta petisettejä. Petisettejä ei voitu kuitenkaan myydä, sillä ne olivat väärän kokoisia, merkinnöiltään puutteellisia sekä niistä puuttuivat kokonaan myyntipakkaukset. E Oy teetti hakijan tekemien petivaatesettien kaltaisia settejä Virossa yhteensä 600 kappaletta. E Oy ei ole valmis maksamaan hakijan vaatimaa vahingonkorvausta.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa ratkaisussaan, että hakijan tekemät tuotteet ovat melko tavanomaisia ja luovuus ja omaperäisyys näkyy vain kankaiden valinnassa ja koiran päätä esittävänä kuviona pussilakanan yläosassa. Kyseinen koiran pää on tekijänoikeusneuvoston mukaan tavanomainen ja lastentuotteissa yleisesti käytössä olevien eläinhahmojen tapainen. Tämän perusteella tekijänoikeusneuvosto katsoo, että hakijan suunnittelemat pussilakanat eivät ole muodoltaan itsenäisiä ja omaperäisiä. Tuotteita ei voida katsoa sellaiseksi taiteelliseksi teokseksi, joka nauttisi tekijänoikeussuojaa. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että myöskään verho ja pinnasuojus, eivät ylitä teoskynnystä. Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että E Oy:n toimet eivät edellä mainituin perustein luokkaa hakijan tekijänoikeutta. (Tekijänoikeusneuvosto 2003:1.)

3.1.2 Tekijänoikeusneuvoston lausunto 2003:8

Hakija on voittanut J Oy:n järjestämän ja rahoittaman suunnittelukilpailun. Kilpailukutsussa on ilmoitettu, että värit ovat olennainen osa suunnittelutyötä. Pohjaväriin tulee olla valkaistu tai valkaimaton pellava, mutta kuteen väriin saa suunnitella itse. Hakija on suunnitellut ääriviivoilla tehdyn kukkakuvion pöytäliinaan, kaitaliinaan, lautasliinaan ja tablettiin. Hakijan mukaan kuvion asettelu eri kokoiisiin ja muotoisiin tekstiileihin on persoonallista. Näin ollen kankaan oikeanlainen leikkaaminen on olennaista. Hakija on tehnyt J Oy:n kanssa sopimuksen kuosin käyttämisestä kattaus-tekstiilisarjassa.

J Oy on valmistanut käsi- ja keittiöpyyhkeitä pellavakankaasta. Hakijan mukaan tuotteissa on käytetty muunnelmaa hakijan kuvioista lupaa kysymättä. J Oy on vastineessaan kertonut, että heidän valmistamiaan tuotteita on tehty yhteensä 17 metriä. J Oy on tuotteissaan käyttänyt väriyhdistelmiä, joita hakija ei ole käyttänyt. Hakijan mukaan J Oy:n toiminta on loukannut hänen oikeuksiaan. Perusteluna hakija esittää, että J Oy:n tuotteissa ei ole otettu leikkausta huomioon. Tämän vuoksi tuotteiden kuviointi on epäsiisti ja loukkaa taiteellista arvoa.

J Oy:n mukaan hakijan kuvio ei poikkea muista alalla aikaisemmin julkaistuista kuvioista. Pelkätään edellä mainitun seikan vuoksi hakijan suunnittelemaa kuviota ei voida katsoa teokseksi. Melkein samanlaisia kuvioita on esiintynyt esimerkiksi t-paidoissa. Hakijan suunnittelema malli oli valmistettu yleisellä sidontatavalla, jonka vuoksi työtä ei myöskään voida katsoa teokseksi. Lisäksi kudonnan tuotekehitystyö on tehty J Oy:n toimitiloissa usean henkilön toimesta, eikä hakijan toimesta. J Oy:n mukaan hakijan käyttämät värit ovat sellaisia, joita yhtiö on käyttänyt jo aikaisemmin.

J Oy on tehnyt värilanka ja tiheyskokeiluja, jotka ovat alalle tyypillisiä tuotannon eri vaiheissa. Kyseessä ei ole tuotteiden valmistus tai muunnelmien tekeminen. J Oy on kertonut, että he eivät ole tehneet hakijan teosta pyyhkeiksi. Heidän mukaansa kokeiluista jääneitä koetilkkuja on myyty tehtaanyymälässä sattumanvaraisina tuotteina. Tekstiilialalla kyseinen käytäntö on yleistä. J Oy:n mukaan kyseessä oleva tapaus on ensimmäinen kerta, kun sattumanvaraisia tuotteita väitetään muunnelmiksi. Näin ollen kyseisten tuotteiden vähyys osoittaa sen, että kyseessä ei ole teoksen tai muunnelman valmistus. Lisäksi J Oy ei ole käyttänyt samoja väriä kuin hakija, joten kyseessä ei yhtiön mukaan ole muunnelma.

Tekijänoikeusneuvosto on tutkinut hakijan ja J Oy:n toimittamat aineistot. Neuvosto on katsonut kukkakuvioisen kankaan olevan itsenäinen ja omaperäinen, jolloin se katsotaan teokseksi. Teos saa tekijänoikeuslain suojan ja hakija saa teokseensa tekijänoikeuden. Neuvosto on katsonut, että kyseessä olevat tuotteet ovat käyttöesineitä. Käyttöesineitä saa muuttaa ilman lupaa, jos tarkoituksenmukaiset syyt sitä vaativat. Aineistojen perusteella väitetyjä muunnelmia ei ole valmistettu suuria määriä. Näin ollen neuvosto on katsonut J Oy:n toiminnan johtuneen tarkoituksenmukaisista syistä, joten hakijan lupaa valmistamiseen ei ole tarvinnut. (Tekijänoikeusneuvosto 2003:8.)

3.1.3 Tekijänoikeusneuvoston lausunto 1993:5

Hakija on suunnitellut kankaan, jossa on ollut punaisia puolukanmarjoja ja vihreitä marjojen lehtiä. Kuvio on tummanvihreällä taustalla. Asettelulla on pyritty luomaan kolmiulotteinen vaikutelma värien avulla. Kolmiulotteisuus näkyy silloin, kun valo osuu kankaaseen. Hakija on pyytänyt tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa siitä, ylittääkö kangas teoskynnyksen.

Tekijänoikeusneuvosto on arvioinut tapausta sen valossa, että teoskynnys ylittyy, kun tuotos on itsenäinen ja omaperäinen. Tekijänoikeus suojaa ilmaistua muotoa, joten muun muassa ideat ja periaatteet eivät kuulu tekijänoikeuden piiriin. Neuvosto on tarkastellut tekijänoikeuslain esitöitä. Esitöistä käy ilmi, että tekijänoikeuslaki ei ole tarkoitettu koskemaan kaikkia tuotteita, joita voidaan kutsua taiteellisiksi käyttöesineiksi. Tekijänoikeussuojaa nauttisi ainoastaan ne taideteollisuuden tuotteet, joita voi pitää taiteellisena teoksena.

Tekijänoikeusneuvoston näkemyksen mukaan tekijänoikeus ei estä ketään suunnittelijaa tekemästä kangasta, jossa on puolukanmarjoja ja -lehtiä. Kuitenkin hakijan mainitsema kangas voidaan katsoa olevan teos, sillä se on itsenäinen ja omaperäinen. Kriteerit täyttyvät sen vuoksi, että kankaassa tuodaan esille kolmiulotteisuutta.

3.2 Tekijänoikeus oppilaitoksissa ja kansanopistoissa

Oppilaitoksissa oppilaiden tekemät käsityöt voivat saada tuotoksilleen tekijänoikeussuojan, jos ne ylittävät teoskynnyksen. Kynnyksen ylittäminen ei ole kovin yleistä, sillä käsityöt tehdään useimmiten valmiin ohjeen mukaan. Ohjeen mukaan valmistettu teos ei voi olla omaperäinen. Julkisessa opetuksessa ei saa ilman lupaa valmistaa teoskappaleita ohjeesta, joka on ylittänyt teoskynnyksen.

(Toikkanen & Oksanen 2011, 41.) Kuten 2.3. luvussa aiemmin todettiin, niin opetuksessa teoksia voidaan kuitenkin käyttää havainnollistamiseen, kunhan käyttö ei ole kaupallista. Niissä kansanopistoissa, joissa on käytössä lukukausimaksu, ohjeiden ja kaavioiden hyödyntäminen on kaikin tavoin kiellettyä, sillä toiminnan voidaan katsoa olevan kaupallista.

Luvussa 2.4.2 kerrottiin siitä, että työ- tai virkasuhteen aikana luotu teos ei välttämättä tarkoita sitä, että tekijänoikeus kuuluisi työnantajalle. Esimerkiksi käsityöopettajan luoman teoksen tekijänoikeus ei kuulu automaattisesti työnantajalle. Lähtökohtaisesti tekijänoikeus kuuluu työntekijälle, mutta oikeutta voidaan rajoittaa työsopimuksella tai muilla ehdoilla. Jos käsityöopettaja valmistaa työsuhteensa aikana esimerkiksi tilkkupeiton, niin tekijänoikeus kuuluu ensisijaisesti hänelle itselleen. Vaatimuksena on, että tilkkupeiton teoskynnys on ylittynyt.

Teoksia saa esittää lukioissa, peruskouluissa ja yliopistoissa, jos teos esitetään samassa tilassa yleisön kanssa. Opettajien työehtosopimuksissa ei yleensä ole mainintaa tekijänoikeuksista, ja tämän takia tulisi noudattaa niin sanottua normaalikäytösääntöä. Normaalikäytösääntö tarkoittaa, sitä että työnantajalla on oikeus käyttää työntekijän tekemää aineistoa omassa toiminnassaan. Ongelma on kuitenkin se, että opettajan työssä normaalikäytösääntöä ei voida hyödyntää, sillä opettajan työ on opettamista eikä niinkään oppimateriaalin valmistamista. Oppiaineiston käyttö edellyttää asiasta sopimista. Opettajat eivät saa valmistaa julkisesta työstä oppilailleen kopioita, sillä niitä saa valmistaa vain muutaman kappaleen vain omaan käyttöön. Oppilaat voivat kuitenkin hyödyntää tätä oikeutta kopioimalla materiaalia itselleen. (IPR University Center 2018, viitattu 26.3.2018.)

3.3 Käsityöohjeiden jakaminen sosiaalisessa mediassa

Sosiaalisella medially tarkoitetään tietotekniikkaa ja verkkoa hyödyntävää viestinnän muotoa, jossa käsitellään käyttäjien tuottamaa sisältöä sekä ihmisten välisiä suhteita. Esimerkkinä sosiaalisen median verkkopalveluista ovat sisällönjakopalvelut (YouTube), verkkoyhteisöpalvelut (Facebook) sekä keskustelupalstat (Suomi24). (Sanastokeskus 2010, viitattu 2.4.2018.)

Vuonna 2014 sosiaalista mediaa käytti noin neljännes maailman ihmisistä. Eniten sosiaalista mediaa käytetään Yhdysvalloissa. Sosiaalisen median alkamisajankohtaa on vaikea määritellä. Ratkaiseva kehitysaskel sosiaalisen median alkamiseen on varmasti ollut se, kun www-sivut julkaistiin

vapaaseen käyttöön vuonna 1991. Uuden vuosituhaten alkupuolella internetkulttuuri alkoi kukoistaa. Friendster oli ensimmäinen erittäin suosittu sosiaalinen verkostopalvelu. Käyttäjämäärät kasvoivat ja yritykset loivat uusia bisnesideoita. Näihin aikoihin on syntynyt monta sosiaalisen median palvelua, jotka ovat vielä tänäkin päivänä käytössä. Vuonna 2006 Facebook avattiin maailmanlaajuisesti ja yhä tänä päivänä Facebook on suosittu kanava käsityöohjeiden jakamisessa. (Pönkä 2014, 12–15.)

Ohjeita ja malleja voidaan julkaista erilaisten kanavien kautta. Ohjeita julkaistaan esimerkiksi lehdistä, kirjoissa sekä www-sivustoilla. Ohjeet voivat olla maksullisia tai maksuttomia. Lehtiin ja kirjoihin on yleensä koottu useampia ohjeita, joten kaikki ohjeet saadaan omaan käyttöön ostamalla lehti tai kirja. Internetissä ohjeiden jakaminen on yleistä muun muassa blogien sekä muun sosiaalisen median välityksellä. Internetissä ohjeita on saatavilla lisäksi käsitöiden materiaalien valmistajien ja jälleenmyyjien sivustoilta sekä alalle suunnatuilta sivustoilta.

Sosiaalisessa mediassa jaetaan päivittäin muualla julkaistuja käsityöohjeita ja kuvia käsitöistä. Kuitenkaan jakajat eivät ole aina tietoisia, siitä mikä on sallittua jakaa ja mikä ei. Tekijänoikeuksiin ei ole perehdytty tai niistä ei välitetä tai ohjeet ovat liian epäselviä. Sosiaalisessa mediassa tulee kuitenkin aina ottaa huomioon muut ja esimerkiksi kuvia jakaessa tulee miettiä, onko kuvan jakaminen sallittua ja jos on, niin onko se järkevää, sillä kuva saatetaan kopioida luvottomasti muille nettisivuille (Pönkä 2014, 53). Kuvan tai ohjeen luvottomasta leviämisestä voi olla haittaa jakajalle tai ohjeen tekijälle.

Taulukossa yksi kuvataan yhteisöpalvelujen käyttöä vuonna 2017. Käyttöä on kuvattu prosenttiosuuksin. Yhteisöpalvelulla tarkoitetaan sellaista palvelua, joka mahdollistaa suhteiden luomisen verkon avulla. Taulukossa kuvataan yhteisöpalvelun käyttöä ikäluokittain, sukupuolen mukaan, asuinpaikan mukaan, koulutusasteen mukaan sekä sen mukaan onko opiskelija, työllinen vai eläkeläinen. Lisäksi taulukosta selviää, kuinka monen yhteisöpalvelun käyttäjäksi henkilö on rekisteröitynyt ja onko henkilö seurannut jotain yhteisöpalvelua kolmen kuukauden aikana. Taulukosta nähdään, kuinka yleistä yhteisöpalveluiden käyttö on ja miten se jakautuu eri kriteerien mukaan.

TAULUKKO 1. Yhteisöpalvelujen käyttö vuonna 2017, %-osuus väestöstä (Tilastokeskus 2017, viitattu 4.4.2018).

	Rekisteröitynyt ainakin yhden yhteisöpalvelun käyttäjäksi	Rekisteröitynyt useamman yhteisöpalvelun käyttäjäksi	Seurannut jotakin yhteisöpalvelua 3 kk:n aikana
Ikäjakautuma:			
16-24v	95	68	96
25-34v	91	55	92
35-44v	80	50	81
45-54v	64	25	64
55-64v	43	15	44
65-74v	25	5	26
75-89v	11	2	12
Työllisyystilanne:			
Opiskelija	97	68	96
Työllinen	70	36	72
Eläkeläinen	22	5	23
Koulutus:			
Perusasteen koulutus	42	21	43
Keskiasteen koulutus	67	33	68
Korkea-asteen koulutus	74	43	74
Asuinpaikka:			
Pääkaupunkiseutu	73	43	74
Suuret kaupungit	64	37	65
Muut kaupunkimaiset kunnat	58	30	58
Taajaan as/maaseutukunnat	49	20	50
Sukupuoli:			
Miehet	58	31	59
Naiset	61	32	62
Kaikki	60	32	61

Edellä olevan taulukon perusteella voidaan todeta, että yli puolet väestöstä on rekisteröitynyt vähintään yhden palvelun käyttäjäksi. Lisäksi yli puolet rekisteröityneistä on käyttänyt palvelua viimeisen kolmen kuukauden sisään. Eniten rekisteröityneitä on nuoren väestön joukossa, joten voidaan olettaa, että tulevaisuudessa koko Suomen väestöä ajatellen prosenttiosuudet ovat nykyistä suuremmat. Näin ollen ohjeet voivat saavuttaa entistä laajemman yleisön sosiaalisessa mediassa ja tekijänoikeusrikkomukset ja -rikkokset voivat yleistyä.

4 KÄSITÖIDEN SUUNNITTELIJOIDEN HAASTATTELUT

Tutkimusmenetelmänä on käytetty laadullista tutkimusta. Haastattelu on toteutettu sähköposti-haastatteluna. Haastateltavina ovat olleet viisi eri suunnittelijaa eri ikäluokista. Tässä työssä haastateltavista käytetään lyhenteitä suunnittelija A, B, C, D ja E. Haastateltavista käytetään lyhenteitä heidän henkilöisyytensä suojaamiseksi sekä siksi että nimien mainitseminen ei tuo työhön lisäarvoa. Haastateltaville on ennen kysymyksiä selvitetty lyhyesti tekijänoikeus, teoskynnys sekä työssä tarkoitetut käsityöt, jotta vältetään väärinymmärrykset.

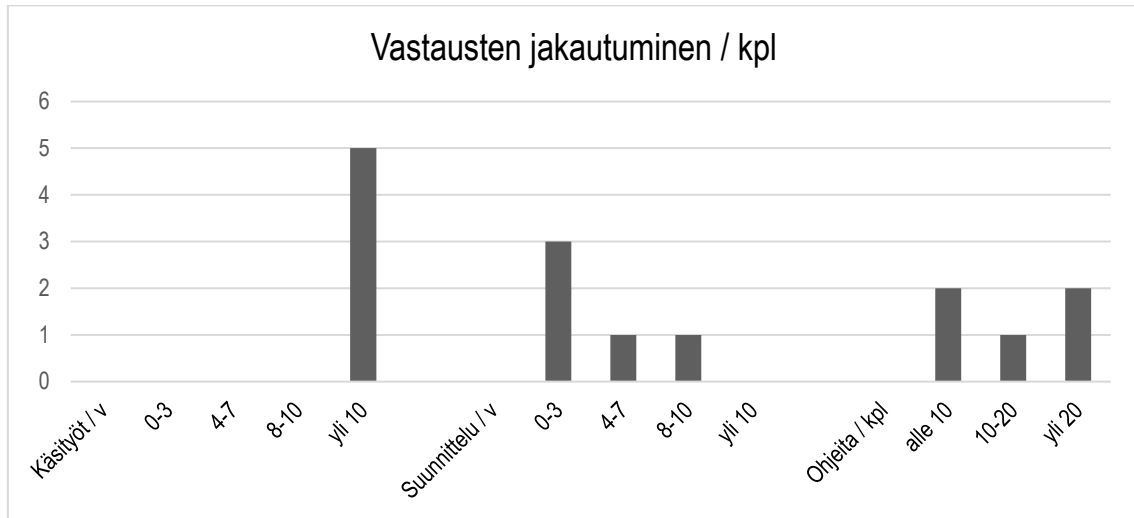
Haastattelussa on käytetty ennalta pohdittuja kysymyksiä. Kysymyksiä on ollut yhteensä 14, joista osa sisältää vastausvaihtoehdot ja osaan voi vastata omin sanoin. Kysymykset on avattu tässä luvussa aihepiireittäin. Ensin esitellään hieman taustatietoa suunnittelijoista. Seuraavaksi tarkastellaan, kuinka suunnittelijat kokevat tekijänoikeuden vaikuttavan heidän tekemiin teoksiinsa. Lopuksi tuodaan esille se, kuinka suunnittelijat kokevat sosiaalisen median tuomat haittapuolet. Opinäytetyön liitteenä on haastattelulomake, josta ilmenee tarkemmin haastattelussa käytetyt kysymykset.

4.1 Taustatietoa suunnittelijoista

Haastateltavien suunnittelijoiden ikäjakauma on 29 vuodesta 65 vuoteen saakka. Kaikki suunnittelijat ovat yleisellä tasolla tehneet käsitöitä yli 10 vuoden ajan. Suunnittelijat ovat itse suunnitelleet ohjeita vaihtelevasti alle vuodesta 10 vuoteen saakka. Kukaan suunnittelijoista ei ole suunnitellut ohjeita yli 10 vuotta. Suunniteltujen ohjeiden määrää kysyttäessä vastaukset jakautuivat tasaisesti vastausvaihtoehtojen kesken. Vaihteluväli oli alle 10 ohjeen ja yli 20 ohjeen välillä.

Suunnittelijoilla on siis kokemusta käsitöistä useamman vuoden ajalta. Opinäytetyössä ei esitellä sitä, millainen suhde suunniteltujen ohjeiden määrällä on vuosiin, jolloin ohjeita on suunniteltu. Haastateltavien joukossa on kuitenkin sellaisia suunnittelijoita, joilla kokemusta suunnittelusta on enintään kolmen vuoden ajalta. Heidän joukossaan on kuitenkin suunnittelijoita, jotka ovat suunnitelleet ohjeita yli 20 kappaletta. Suunnitteluvuosien määrä ei siten heijastu suunniteltujen käsitöiden kappalemäärään. Alla olevasta taulukosta nähdään vastausten jakautuminen kappalemäärittäin.

TAULUKKO 2. Vastausten jakautuminen kappaleittain (haastattelut 16.4.2018).

Haastattelutuloksia vertaamalla vastauksissa ilmeni useita yhteneväisyyksiä. Haastateltavilta kysyttiin, ovatko he suunnitelleet yksittäisiä ohjeita vai ovatko ohjeet olleet osa isompaa kokonaisuutta taikka molempia. Vastauksista kävi ilmi, että yli puolet suunnittelijoista on suunnitellut yksittäisiä sekä olleet osana isompia kokonaisuuksia. Suurin osa ohjeista ovat olleet maksuttomia. Suunnittelija D (haastattelu 16.4.2018) on myynyt ohjeita käsityömateriaaleja myyville yrityksille ja suunnittelija B (haastattelu 16.4.2018) kokeilee haastattelun ajankohtana menetelmää, jossa pyytää vapaaehtoista maksua, jos ohjeesta pidetään.

Suunnittelijat julkaisevat ohjeitaan monien eri kanavien kautta. Yleisin jakamiskanava on Facebook, sillä jokainen haastateltava suunnittelija julkaisee sen kautta joko itse tai ulkopuolisten käsityöyrityksen välityksellä. Facebookissa ohjeita jaetaan käsityöryhmissä. Yksi yleisimmistä jakamiskanavista on blogit ja suunnittelijoiden nettisivut. Lisäksi noin puolet suunnittelijoista julkaisee ohjeita Ravelryn kautta. Ravelry on www-sivu, jossa käsityöhmisset voivat jakaa omien käsitöiden informaatiota ja ohjeita. Ravelrystä voi etsiä ideoita ja inspiraatioita muilta mistä päin maailmaa tahansa. (Ravelry 2018, viitattu 4.5.2018.)

4.2 Tekijänoikeudet ja suunnittelijat

Haastattelutuloksia vertaamalla kävi ilmi, että suunnittelijoiden tietoisuus käsitöiden tekijänoikeuksista on vaihtelevaa, sillä tekijänoikeuksien ymmärtäminen on vaikeaselkoista. Suurin osa suunnittelijoista kokee, että suunnittelijan tekijänoikeuksia ei oteta huomioon ja tekijänoikeuksia loukataan välinpitämättömyydestä sekä tietämättömyydestä. Suunnittelijoiden näkemykset teoskynnyksen ylittymisestä on vaihtelevaa.

Suunnittelija B (haastattelu 16.4.2018) kertoi, että hän lisää ohjeisiinsa copyrightlausekkeen sekä kieltää kaupallisen hyödyntämisen. Suunnittelija E (haastattelu 16.4.2018) kertoi myös lisäävänsä copyrightlausekkeen sekä kieltää sellaisen työn myymisen, joka on tehty hänen ohjettaan noudattamalla. E kertoi lisäksi, että myymisen kieltäminen aiheuttaa joissain ihmisissä paheksuntaa. E sanoi kokevansa, että ohjeita jaetaan vapaasti, eikä suunnittelijan omia www-sivuja kunnioiteta. Suunnittelija D (haastattelu 16.4.2018) kertoi myös, että ohjeita jaetaan vapaasti, eikä tekijänoikeuksia kunnioiteta. D:n mukaan käsityömyyjäisissä harvat käsityöharrastajat myyvät tekemiään tuotteita mainitsematta suunnittelijaa. D lisäsi, että ohjeita on helppo ottaa omaan käyttöön www-sivujen kautta, jolloin tekijänoikeuksista kertova teksti jätetään huomioimatta. D:n mukaan suunnittelijan mainitseminen myytävän tuotteen yhteydessä vaatii tekijältä vaivaa, mutta kertoo tekijänoikeuden kunnioittamisesta.

Suunnittelija B (haastattelu 16.4.2018) kertoi, että hän on kysynyt muilta käsityöihmisiltä, kuinka paljon he olisivat valmiita maksamaan ohjeista. B:n mukaan valitettavan moni on sanonut, että ei ole valmis maksamaan ohjeesta, koska ohjeita on saatavilla ilmaiseksi. B kertoi oman virkkausprojektin ajankäytöstä esimerkin. B mainitsi, kuinka paljon aikaa ohjeen suunnitteluun ja testaamiseen kuluu sekä kuinka paljon ihmisiä tarvitaan mukaan testaamiseen. Suunnittelu vie B:n mukaan suuren työmäärän, mutta silti muut olisivat valmiita maksamaan ohjeesta enintään 15 euroa. B lisäsi, että monet vaativat sanallisen ja kuvallisen ohjeen lisäksi kaaviota tai videota ohjeesta. Tämä lisäisi suunnittelijan työmäärää huomattavasti.

Haastateltaville kerrottiin haastattelun alussa, että teoskynnys ylittyy silloin, kun tuotos on omaperäinen ja itsenäinen. Omaperäisyys tarkoittaa sitä, että kukaan muu ei olisi päätenyt samanlaiseen lopputulokseen. Haastateltavilta kysyttiin, milloin heidän mielestään käsitöiden teoskynnys ylittyy. Vastaukset olivat keskenään erilaisia, joten yksiselitteistä vastausta teoskynnykseen ei saatu. Suunnittelija A:n (haastattelu 16.4.2018) mukaan teoskynnys ylittyisi silloin, kun tuotos julkaistaan

tekijän nimissä. Suunnittelija C (haastattelu 16.4.2018) kertoi, että teoskynnys ylittyy, kun suunnittelija tekee yksilöllisen ohjeen, eikä samanlaista ohjetta vielä ole olemassa. Suunnittelija E (haastattelu 16.4.2018) sanoi, että teoskynnys ylitetään, kun ohje tai suunniteltu kokonaisuus on selkeästi suunnittelijan omaa käsialaa ja teos on yksilöllinen. Suunnittelija B (haastattelu 16.4.2018) huomautti, että jokainen uuden mallin ja ohjeen tulisi olla teos. B perusteli tätä siten, että laulun sanat sekä sävellys ovat teoksia. Musiikki kostuu nuoteista ja virkkaus silmukoista, eli molemmissa luodaan jotain uutta.

4.3 Sosiaalisen median haitat käsitöiden suunnittelijoille

Haastateltavat kokivat, että heidän tekijänoikeuksiaan ei oteta huomioon, kun ohjeita jaetaan sosiaalisessa mediassa. Osa suunnittelijoista oli sieltä mieltä, että jakajat eivät ole välttämättä edes tietoisia tekijänoikeuksista. Ohjeiden jakajat ovat suunnittelijoiden mielestä toimineet monesti ajattelematomasti. Jakajat eivät huomaa ajatella, että ohjeella on aina tekijä, jonka tekijänoikeuksia pitää kunnioittaa. Jakajat eivät myöskään aina tiedä tai välitä, että kuvillakin on tekijänoikeussuoja, vaan kuvia jaetaan luvatta. Suunnittelija E (haastattelu 16.4.2018) kokee, että suunnittelijoita ja ohjeen laatijoita ei kunnioiteta. Tämä ilmenee siten, että moni ajattelee kerran julkaistun ohjeen olevan vapaasti jaettavissa ilmaiseksi, vaikka ohje olisi ollut alun perin maksullinen. Ongelmana suunnittelija D:n (haastattelu 16.4.2018) mukaan voi olla, että virkkaus- ja neulemalleja ei edes pidetä teoksina, jotka kuuluvat tekijänoikeuden alaisuuteen. D lisäsi, että jaetuista ohjeista puuttuu usein lähdeviittaukset, jotka auttaisivat muita huomaamaan alkuperäisen suunnittelijan. Suunnittelija C (haastattelu 16.4.2018) huomautti, että edes suomalaiset käsitöiden tekijät eivät ymmärrä tekijänoikeutta ja sen rajoituksia.

Haastateltavilta kysyttiin, että onko heidän tekijänoikeuksiaan loukattu jakamalla ohjeita laittomasti. Heiltä kysyttiin myös sitä, että millaista haittaa mahdollisesta tekijänoikeusloukkauksesta on suunnittelijalle ollut. Lähes kaikkien haastateltujen suunnittelijoiden ohjeita tai ohjeissa olleita kuvia on jaettu laittomasti piittaamatta suunnittelijan tekijänoikeuksista. Haittana laittomasta jakamisesta on, että suunnittelijoiden omilla sivuilla, kuten blogissa ja omilla nettisivuilla ei enää vieraile niin paljon kävijöitä. Suunnittelija B (haastattelu 16.4.2018) kertoi, että hänen ohjeensa on ladattu jonkun toisen henkilön toimesta eräälle www-sivulle. B kertoi myös, että jakamisesta olisi ollut enemmän haittaa, jos ohje olisi ollut maksullinen. Jaettu ohje oli kuitenkin ilmainen, joten B koki jakamisen

kyseenalaiseksi, sillä häneltä olisi pitänyt pyytää vähintään lupa. B lisäsi vielä, että ohjeen jakaminen voidaan kokea myös mainostamisena, mutta periaatteen vuoksi lupa pitäisi kysyä. Suunnittelija C (haastattelu 16.4.2018) oli ainut, jonka ohjeita ei ollut jaettu laittomasti. Hän kuitenkin mainitsi, että hänen ohjeensa ovat olleet yksinkertaisia perusohjeita, mikä on voinut vaikuttaa siihen, että ohjeet eivät ole joutuneet laittoman jakamisen kohteeksi.

Suunnittelija E:n (haastattelu 16.4.2018) ohjeita on jaettu ilman lupaa ja ohjeilla tehtyjä tuotteita on myyty kiellosta huolimatta. E:n ohjeista on kopioitu joitain osia ja väitetty omaksi tuotokseksi. Suunnittelija E:n kokema haitta on ollut enimmäkseen loukkaavaa. Suunnittelija D:llä (haastattelu 16.4.2018) on ollut samanlaisia kokemuksia kuin suunnittelija E:llä, sillä hänen ohjeissa olevia kuvia on varastettu ja väitetty omiksi. D ei koe tällaista toimintaa loukkaavana, vaan enemmän huvittavana. D ihmettelee, että miksi kukaan väittää neuloneensa jotain, mitä ei oikeasti ole neulonut itse.

Haastateltavilta kysyttiin mielipidettä siitä, että miten tietoutta tekijänoikeuksista pitäisi parantaa. Vastauksista kävi ilmi, että tekijänoikeuksista tulisi laatia selkeät ohjeet. Ohjeissa tulisi kertoa mitä saa tehdä tai jakaa ja mitä ei. Suunnittelijoiden A ja E (haastattelut 16.4.2018) mielestä tekijänoikeusrikkomuksiin tulisi puuttua ja niistä pitäisi määrätä rangaistus. Suunnittelija A ja B (haastattelu 16.4.2018) pohtivat sitä, että voisiko käsítőiden tekijänoikeuksia valvoa jokin erillinen taho, kuten tekijänoikeusjärjestö. Suurin osa suunnittelijoista toivoi lisäksi, että esimerkiksi Facebookissa jaetun ohjeen yhteydessä ilmoitettaisi suunnittelija sekä lisättäisi lähdeviittaus ohjeen alkuperäiselle sivustolle. Toisaalta kyseistä toimintatapaa olisi hyvin vaikea valvoa. Kuitenkin, jos olisi olemassa tekijänoikeusjärjestö käsítőille, voisi järjestö valvoa jonkin verran ohjeiden jakoa Internetissä.

Suunnittelija B (haastattelu 16.4.2018) haluaisi myös ihmisten ymmärtävän, että ohjeet ovat maksullisia tavalla tai toisella. B toivoisi, että jokainen ohjeen käyttäjä maksaisi automaattisesti ohjeen käytöstä sovitun summan. Tällä menetelmällä voitaisiin korjata ihmisten asenteita sekä lisätä arvostusta käsítőihin. Asenteita voitaisi muuttaa myös siten, että tietoisuutta lisätään sekä tekijänoikeuksista keskusteltaisiin enemmän. Lisäksi kouluissa tulisi enemmän keskustella siitä, että jotkin asiat eivät ole vapaasti jaettavissa internetissä. B huomauttaa, että ennen jakamista tulisi etsiä lähteen alkuperäinen sivusto.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, millainen on tekijänoikeuden ja käsitöiden välinen suhde. Lisäksi haluttiin selvittää se, mitä tekijänoikeus merkitsee suunnittelijoille. Tutkimuskysymyksiä oli yhteensä kuusi, joihin pyrittiin löytämään vastaukset saatavilla olevan teorian sekä haastatteluiden kautta. Tutkimuskysymyksinä oli mitä tekijänoikeus on ja miten tekijänoikeuslaki suhtautuu käsitöihin; ovatko suunnittelijat tietoisia tekijänoikeuksistaan ja kokevatko he, että heidän tekijänoikeudet otetaan huomioon. Lisäksi haettiin vastausta siihen, mitä haittaa ohjeen laittomasta jakamisesta on suunnittelijalle ja ovatko jakajat tietoisia suunnittelijoiden tekijänoikeuksista. Teorian oli tekijänoikeuslaki, kirjallisuus tekijänoikeudesta, lain esityöt ja asetukset sekä aiheeseen soveltuvat www-sivut.

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä opinnäytetyössä oli, että mitä tekijänoikeus on. Tekijänoikeuden historia yltää ainakin 1400-luvulle saakka. Tekijänoikeus on siis ollut olemassa jo vuosisatoja ja se on muokkautunut ajan myötä useaan kertaan. Tekijänoikeuden päivittämiselle on ollut syytä, sillä esimerkiksi 2000-luvulla tietotekniikka on yleistynyt. Tekniikan kehittyessä syntyy yhä useammin erilaisia teoksia, joten muuttuva maailma on hyvä ottaa laissakin huomioon.

Tekijänoikeus on immateriaalioikeus, jota sovelletaan kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin. Teoskynnys ylittyy, kun teos on omaperäinen ja itsenäinen. Teos katsotaan syntyneeksi silloin, kun teos on luotu ja teoskynnys ylittyy. Tarkemmin tekijänoikeuden syntymisestä on kerrottu luvussa 2.1.1. Tekijänoikeus ei kuitenkaan ole pysyvä oikeus, sillä tekijänoikeuslaissa on määräys siitä, milloin se päättyy. Lähtökohtaisesti tekijänoikeus on voimassa 70 vuotta tekijän kuolemasta. Oikeudesta voi myös luopua. Luopumisesta on kerrottu luvussa 2.3.

Tekijänoikeuslaissa ei ole määräystä siitä, milloin teoskynnys voidaan katsoa ylittyneen. Tekijänoikeuslaki antaa puolestaan hyvän yleiskuvan siitä, mitä tekijänoikeus on sekä mikä on sallittua ja mikä ei. Tekijänoikeuslain tulkintaan voidaan käyttää apuna esimerkiksi hallituksen esityksiä. Tekijänoikeuslaki on muiden lakien ohella tulkinnanvarainen, joten kiistanalaisia tapauksia voidaan tarkastella esimerkiksi tekijänoikeusneuvostossa sekä korkeimmassa oikeudessa.

Toisena tutkimuskysymyksenä haluttiin tutkia sitä, kuinka tekijänoikeuslaki ja käsityöt liittyvät toisiinsa. Käsityöt voidaan katsoa teoksiksi, jos ne ylittävät teoskynnyksen. Näin ollen käsityöt kuuluvat tekijänoikeuden piiriin, jos tuotos täyttää teoksen edellytykset. Kuten luvussa 3.1. todettiin, niin käsitöissä, kuten tekstiilitöissä, teoskynnyksen vaatimukset voivat näkyä kuvioinnissa, värityksessä ja materiaalin valinnassa. Haastatteluista selvisi, että teoskynnyksen ylittyminen ei ole suunnittelijoille aina selkeää ja teoskynnys pitäisi heidän mielestään ylittyä aina, kun luodaan teos, joka on omaperäinen. Tekijänoikeuslaissa on erillisiä säännöksiä koskien esimerkiksi tietokoneohjelmia, mutta käsitöistä määräyksiä ei ole lainkaan. Myöskään oikeuskäytäntöä tai oikeusohjeita kyseisestä aiheesta ei ole tai niitä on vähän. Käsityöt ovat siten pienessä osassa tekijänoikeuslaissa.

Luvuissa 3.1.1, 3.1.2 ja 3.1.3 käsiteltiin tekijänoikeusneuvoston lausuntoja taideteollisuuden tuotteista. Lausunnoista kävi ilmi, että teoskynnyksen täytyminen ei ole yksinkertaista silloin, kun kyseessä on käsityöt. Jokaisen tuotteen tai tuotoksen kohdalla asia on tutkittava erikseen. Teoskynnyksen ylittävyyteen vaikuttaa useat eri osatekijät, joten tekijä ei välttämättä itsekään ole varma, onko hän luonut teoksen. Huomioitavaa on, että tekijänoikeusneuvosto ei anna virallisia ratkaisuja eli ne eivät sido osapuolia oikeudellisesti. Lausunnot ovat vain suosituksia, mutta ne toimivat suuntaa antavina näkökulmina esimerkiksi teoskynnyksen ylittymiselle.

Suunnittelijoiden haastattelulla haluttiin selvittää, ovatko suunnittelijat tietoisia tekijänoikeuksistaan. Haastatteluista selvisi, että suunnittelijat eivät ole kovinkaan tietoisia tekijänoikeuksistaan. Tekijänoikeus koetaan käsitöiden osalta monimutkaiseksi ja epäselväksi. Tekijänoikeuslaki liittyy vain osittain käsitöihin ja kaikkea tekijänoikeuslaissa olevaa ei voida soveltaa käsitöihin. Osa suunnittelijoista käyttää ohjeissaan copyright-lauseketta, mutta lauseke ei kuitenkaan takaa, että suunnittelijoiden tekijänoikeutta kunnioitettaisiin. Ohjeiden suunnittelijat tietävät siis copyright-lausekkeen, mutta siitä huolimatta ohjeita jaetaan ilman lupaa. Copyright-merkistä kerrottiin tarkemmin luvussa 2.1.1. Copyright-lauseke voi esiintyä monissa muissakin teoksissa, joten sen kunnioittamattomuus ei ole harvinaista.

Ohjeen suunnittelijan tulee olla kiinnostunut tekijänoikeuksistaan ja ottaa oikeuksistaan itse selvää, sillä tekijänoikeus käsitöiden osalta ei ole niin selkeää, kuin esimerkiksi kirjallisuuden tekijänoikeus. Osa suunnittelijoista kieltää copyright-lausekkeen lisäksi ohjeidensa kaupallisen hyödyntämisen. Kaupallinen hyödyntäminen halutaan kieltää erityisesti silloin, kun ohje on jaettu ilmaiseksi. Suunnittelija on voinut käyttää useita kymmeniä tai satoja tunteja suunnitteluun. Tämän vuoksi suunnittelijoiden kannalta ei ole oikein hyötyä rahallisesti toisen tekemästä työstä.

Haastateltavilta kysyttiin kokevatko he, että heidän tekijänoikeudet otetaan huomioon. Vastauksista selvisi suunnittelijoiden kokevan, että heidän tekijänoikeuksiaan ei oteta huomioon. Jakajat toimivat suunnittelijoiden mukaan ajattelemattomasti tai jakajilla ei ole tietoa käsitöiden suunnittelijoiden tekijänoikeuksista. Ohjeista on kopioitu kuvia ja niitä on esitetty omina, sekä ohjeita on jaettu ilman lupaa eri www-sivuilla. Käsitöiden tekijänoikeus on vieras käsite osalle suunnittelijoista, joten ymmärrettävästi se on vieras käsite myös muille käsityön harrastajille. Haastatteluista ilmeni, että käsitöiden tekijänoikeuksista olisi hyvä olla olemassa selkeä tekijänoikeusopas. Oppaasta suunnittelijat näkisivät mitkä oikeudet heille kuuluvat, sekä jakajat näkisivät mitä heidän tulee ottaa huomioon jakaessaan suunnittelijoiden ohjeita, tai saavatko he jakaa ohjeita ollenkaan. Suunnittelijat toivoivat myös, että käsityöläisillekin olisi olemassa oma järjestö, joka valvoisi suunnittelijoiden oikeuksia. Mikään olemassa olevista tekijänoikeusjärjestöistä ei valvo käsitöihin liittyviä oikeuksia lainkaan. Tämän vuoksi suunnittelijoiden tulee itse olla aktiivisia oikeuksiensa valvomisessa.

Ohjeiden laittomasta jakamisesta on monia haittoja suunnittelijoille. Haitat voivat olla taloudellisia tai moraalisia, kuten luvussa 2.2 kerrottiin. Haittojen suuruus riippuu kuitenkin jonkin verran siitä, että ovatko ohjeet ilmaisia vai maksullisia ohjeita. Ohjeiden laitton jakaminen vähentää kävijämääriä suunnittelijoiden omilla www-sivuilla, kuten blogeissa ja omilla verkkosivuilla. Maksullisen ohjeen jakaminen laittomasti aiheuttaa suunnittelijalle taloudellisia menetyksiä. Ohjeen suunnittelija ei saa maksullisesta ohjeestaan korvausta, jos ohjetta jaetaan ilman lupaa eri www-sivustoilla. Jakajien pitäisi kunnioittaa enemmän suunnittelijoiden tekijänoikeuksia. Monet käsityöharrastajat eivät tule pohtineeksi sitä, kuinka paljon työtä ohjeen suunnittelu voi vaatia. Jakaminen puolestaan on helppoa ja nopeaa, joten toimintaa ei välttämättä sen vuoksi koeta vääräksi. Tekijänoikeuden omistajalla on kuitenkin oikeus määrätä teoksen käytöstä ja ehdoista, kuten luvussa 2.2 kerrottiin. Haastatteluista selvisi myös, että käsityön harrastajat, eivät arvosta ohjeiden suunnittelijoita ja heidän ohjeisiin käyttämää aikaa kovinkaan paljon. Ohjeet pitäisi saada ilmaiseksi ja niistä ollaan harvoin valmiita maksamaan muutamaa euroa enempää.

Suunnittelijoiden haastatteluista saatiin vaikutelma, että jakajatkaan eivät välttämättä ole tietoisia käsitöiden tekijänoikeuksista. Ohjeita tai niiden osia jaetaan ilman lupaa. Toinen asia, joka nousi esille, oli että jakajat eivät kunnioita ohjeiden suunnittelijoiden tekijänoikeuksia ja jakavat ohjeita ajattelemattomasti. Epätietoisuus voi johtua osaksi siitä, että lain tulkitseminen voi olla hankalaa ja monimutkaista. Lakipykälää voi lukea kuka tahansa, mutta niiden tulkitsemiseen tarvitaan kokemusta. Itseä koskettaviin asioihin voi etsiä apua aiemmasta oikeuskäytännöstä, mutta jokainen tapaus on kuitenkin oma yksilönsä.

6 POHDINTA

Opinnäytetyön aiheena oli käsitöiden tekijänoikeus ja sen merkitys suunnittelijalle. Tavoitteena oli tutkia, miten käsityöt ja tekijänoikeus liittyvät toisiinsa sekä millainen merkitys tekijänoikeudella on itse suunnittelijalle. Tekijänoikeus on suuri immateriaalioikeuden osa. Tekijänoikeudesta on saatavilla tietoa muun muassa laeista, kirjallisuudesta sekä www-sivuilta. Tekijänoikeuden alalla toimii useita tekijänoikeusjärjestöjä, joista saadaan myös tietoa. Käsitöille ei ole olemassa omaa tekijänoikeusjärjestöä, eikä laissa oteta suoranaisesti kantaa käsitöihin. Lähteiden hankinta oli aluksi hankalaa juuri sen vuoksi, että sitä oli saatavilla käsitöiden osalta rajoitetusti. Eri lähteitä tutkimalla löytyi kuitenkin aineistoa, jota pystyi hyödyntämään opinnäytetyössä sellaisenaan tai yhdistämällä muualta saatuun tietoon. Yleisesti tekijänoikeudesta löytyi paljon tietoa, jolloin hankaluudeksi osoitautui opinnäytetyön kannalta olennaisimman tiedon löytäminen.

Opinnäytetyötä aloitettaessa haastateltavia oli kartoitettu etukäteen käsityöharrastajien Facebook-ryhmästä. Alun perin haastateltavia ilmoitettiin kuusi kappaletta, mutta aikataulullisista syistä haastateltavia oli lopulta viisi. Haastateltavia olisi voinut olla jo aluksi enemmän, jotta vastauksia saadaan kattavasti, vaikka osa jättäytyisi projektista pois. Loput viisi haastateltavaa antoivat vastauksensa asetettujen aikarajojen puitteissa, joten vastauksia voitiin hyödyntää opinnäytetyössä. Haastateltavien joukko koostui kuitenkin erilaisista suunnittelijoista, joten vastauksiin saatiin vaihtelua. Haastatteluista saatiin vastauksia ennalta asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Vastauksissa oli myös paljon yhteneväisyyksiä, joten tekijänoikeuden merkityksestä suunnittelijalle saatiin suuntaa antava tutkimustulos. Haastatteluiden tulos kertoi, että käsitöiden tekijänoikeudesta tiedetään huonosti. Tulos vahvisti epäilyä, joka meillä oli ollut ennen opinnäytetyön kirjoittamista.

Tutkimusmenetelmänä on käytetty laadullista tutkimusta, joten tutkimustulokset perustuvat haastateltavien mielipiteisiin ja ajatuksiin. Haastattelumenetelmä oli oikea ja sillä saavutettiin halutut tulokset. Vastauksia ei voida yleistää kaikkiin käsitöiden suunnittelijoihin, sillä otantajoukko on ollut suppea ja mielipiteet voivat vaihdella erilaisten ihmisten välillä. Vastausten yhteenvedosta voitiin kuitenkin päätellä, että suunnittelijat eivät itsekään ole täysin tietoisia omista oikeuksistaan. Moni haastateltavista kuitenkin kertoi, että haastattelukysymysten myötä omia oikeuksia tuli ajateltua enemmän. Vastauksista nousi esiin se, että suunnittelijoiden oikeuksista tulisi puhua enemmän, joten tutkimukselle oli selvästi aihetta. Vaikka omia oikeuksia ei tule miettineeksi ohjeita suunnitella, niin omilla oikeuksilla on kuitenkin merkitystä suunnittelijoille.

Huomioon ottaen vähäinen lähteiden saatavuus käsitöiden osalta, niin opinnäytetyössä onnistuttiin löytämään vastaukset tutkimusongelmiin. Tekijänoikeudesta löytyy paljon teoriaa ja oikeuskäytäntöä. Opinnäytetyössä on tuotu esille se, että tekijänoikeuden suhtautuminen käsitöihin ei ole yksiselitteistä. Opinnäytetyöhön teoriaa on täytynyt käydä tarkasti läpi, jotta on pystytty löytämään työn kannalta olennaisimmat asiat. Aihe on ollut hyvin rajattu, joten se on osaltaan vaikuttanut lähteiden hankintaan. Työssä on onnistuttu löytämään mahdollisimman kattavasti teoriaa, jotta lukijalle muodostuisi hyvä yleiskuva tekijänoikeudesta sekä sen suhtautumisesta käsitöihin.

Opinnäytetyön pysyi melkein aikataulussaan. Aikatauluongelmia ilmeni etenkin silloin, kun haluttua lähdeaineistoa ei ollut heti saatavilla sekä haastatteluvastauksia odotellessa. Haastattelujen vastaukset olisi voinut saada nopeammin käyttämällä esimerkiksi puhelinhaastattelua, mutta aikataulujen vuoksi haastatteluja olisi ollut haastavaa sopia. Sähköpostihaastattelun etuna oli se, että jokainen voi antaa vastaukset vapaammalla aikataululla. Varsinainen kirjoitusprosessi eteni itse asetettujen aikataulujen mukaan. Työn loppuvaiheessa aikataulu venyi suunniteltua pidemmäksi teoriaosuutta täydennettäessä.

Opinnäytetyöprosessi oli kaiken kaikkiaan mielenkiintoinen. Aikaisempi kiinnostus käsitöitä kohtaan antoi uutta näkökulmaa suunnittelijoita kohtaan. Opinnäytetyön edetessä jouduttiin pohtimaan useaan otteeseen, liittyvätkö löydetyt teoriat juuri käsitöiden tekijänoikeuteen ja keskustelu niiden pohjalta oli virkistävää ja sai miettimään aihetta yhä syvällisemmin. Vaikka suunnittelijat eivät itse tiedä kaikkia oikeuksiaan, niin heillä on tietoa todennäköisesti enemmän, kuin muilla alan harrastajilla. Tekijänoikeudesta opittiin yleisesti paljon uutta. Lakipykälien tulkinta osoittautui haastavaksi ja tuotti paljon uusia kysymyksiä aiheesta. Muita lähdemateriaaleja tutkimalla kysymyksiin saatiin vastauksia ja mielenkiinto työtä kohtaan säilyi siten ennallaan. Tekijänoikeus on kuitenkin monimutkaista ja tietoa on monessa lähteessä, joten opittavaa tekijänoikeuteen liittyen riittää tulevaisuudessakin.

Jatkotutkimusaiheena voisi olla tekijänoikeusoppaan kirjoittaminen käsitöiden tekijöille. Tekijänoikeuslaki voi muuttua vuosien kuluessa, mutta yleinen opas tämän hetkisestä tilanteesta auttaisi suunnittelijoita puolustamaan oikeuksiaan. Opasta voitaisiin myös päivittää, jos tekijänoikeuslaki muuttuisi. Jos saatavilla olisi tekijänoikeusopas käsitöistä, niin mahdollisesti ohjeiden eteenpäin jakajien asenteet ja tietämättömyydet saataisiin oikaistua. Tai ainakin käsitöiden tekijänoikeuteen

saataisiin selkeyttä. Oppaan avulla käsityöharrastajien keskuudessa voitaisiin keskustella avoimesti siitä, millainen toiminta on sallittua ja mitä haittaa kyseenalaisesta toiminnasta on suunnittelijoille. Opas voisi olla saatavilla eri lähteissä, kuten esimerkiksi Internetissä tai painettuna versiona kirjastossa.

LÄHTEET

Anttila P. 1996. Käsityön ja muotoilun teoreettiset perusteet. 1.–2. painos. Porvoo: WSOY.

Avoliittolaki 234/1929.

Euroopan Unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen konsolidoitu toisinto, 2012/C 326/01, 26.10.2012, 1–390.

Haarmann, P-L. & Mansala, M-L. 2012. Immateriaalioikeuden perusteet. 2. uudistettu painos. Alma Talent Oy.

Harenko, K., Niiranen, V. & Tarkela, P. 2016. Tekijänoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Pro.

HE 70/1980 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin sekä oikeudesta valokuvaan annettujen lakien muuttamisesta.

HE 28/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja rikoslain 49 luvun muuttamisesta.

HE 181/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tekijänoikeuslain muuttamisesta.

HE 102/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tekijänoikeuslain 19 ja 19 a §:n muuttamisesta.

IPR University Center 2018. Opettajan tekijänoikeusopas. Viitattu 26.3.2018, https://operight.fi/sites/operight.fi/files/operight-tietovihko_2018.pdf.

KKO:1992:63.

KKO:2010:48.

KKO:2011:92.

KKO:2018:21.

Kopiosto ry 2018a. Moraaliset oikeudet. Viitattu 19.4.2018, <http://kopiraitti.fi/tekijanoikeuden-abc/mita-tekijanoikeussuoja-tarkoittaa/moraaliset-oikeudet/>.

Kopiosto ry 2018b. Kansainvälinen ulottuvuus. Viitattu 20.3.2018, <http://kopiraitti.fi/tekijanoikeuden-abc/kansainvalinen-ulottuvuus/>.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018a. Tekijänoikeusasioden neuvottelukunta. Viitattu 20.3.2018, <http://minedu.fi/tekijanoikeus/neuvottelukunta>.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018b. Tekijänoikeus. Viitattu 21.3.2018, <http://minedu.fi/tekijanoikeus>.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018c. Tekijänoikeusneuvosto. Viitattu 21.3.2018, <http://minedu.fi/tekijanoikeusneuvosto>.

Perintökaari 40/1965.

Pönkä H. 2014. Sosiaalisen median käsikirja. Jyväskylä: Docendo Oy.

Ravelry 2018. About Us. Viitattu 4.5.2018, <https://www.ravelry.com/about>.

Rikoslaki 39/1889.

Sanastokeskus tsk 2010. Sosiaalisen median sanasto. Viitattu 2.4.2018, http://www.tsk.fi/tiedot/pdf/Sosiaalisen_median_sanasto.

Suunnittelija A. Haastattelu 16.4.2018. Tekijän hallussa.

Suunnittelija B. Haastattelu 16.4.2018. Tekijän hallussa.

Suunnittelija C. Haastattelu 16.4.2018. Tekijän hallussa.

Suunnittelija D. Haastattelu 16.4.2018. Tekijän hallussa.

Suunnittelija E. Haastattelu 16.4.2018. Tekijän hallussa.

Tekijänoikeusasetus 574/1995.

Tekijänoikeuslaki 404/1961.

Tekijänoikeusneuvosto 1993:5.

Tekijänoikeusneuvosto 2003:1.

Tekijänoikeusneuvosto 2003:4.

Tekijänoikeusneuvosto 2003:8.

Tekijänoikeusneuvosto 2008:7.

Tekijänoikeusneuvosto 2008:9.

Tekijänoikeusneuvosto 2010:2.

Tekijänoikeusneuvosto 2011:5.

Tekijänoikeusneuvosto 2011:9.

Tekijänoikeusneuvosto 2012:10.

Tekijänoikeusneuvosto 2014:4.

Tekijänoikeusneuvosto 2014:9.

Tekijänoikeusneuvosto 2018:3.

Tietoyhteiskuntadirektiivi. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi tekijänoikeuden ja lähioikeuksien tiettyjen piirteiden yhdenmukaistamisesta tietoyhteiskunnassa, 2001/29/EY, 22.5.2001 EYVL L167, 10–19.

Tilastokeskus 2017. Liitetaulukko 26. Yhteisöpalvelujen käyttö 2017, %-osuus väestöstä. Viitattu 4.4.2018, http://www.stat.fi/til/sutivi/2017/13/sutivi_2017_13_2017-11-22_tau_026_fi.html.

Toikkanen, T & Oksanen, V. 2011. Opettajan tekijänoikeusopas. Helsinki: FINN LECTURA.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisältöanalyysi. 9. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Vilka H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Teemme opinnäytetyötä aiheesta käsitöiden tekijänoikeus ja sen merkitys suunnittelijalle.

Haastattelun vastauksia hyödynnetään opinnäytetyössä. Vastaukset käsitellään valmiissa työssä niin, ettei kenenkään henkilöllisyys käy ilmi.

Taustatietoa:

Tekijänoikeus kuuluu sille, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen. Teos voi olla muun muassa kaunokirjallinen tai selittävä teos taidekäsityön tai taideteollisuuden tuote. Tekijänoikeus alkaa silloin, kun suojattava kohde on luotu ja se on voimassa 70 vuotta tekijän kuolemasta. Tekijänoikeus takaa teokselle moraaliset ja taloudelliset oikeudet. Moraalisilla oikeuksilla tarkoitetaan sitä, että teoksen yhteydessä tulee mainita tekijän nimi. Taloudellisilla oikeuksilla tarkoitetaan sitä, että tekijä saa määrätä kaikesta teoksen käytöstä, jolla voi olla taloudellista merkitystä. Tekijä saa myös määrätä ehdot, joiden mukaan hänen teostaan on muiden lupa käyttää.

Teoskynnys ylittyy silloin, kun tuotos on omaperäinen ja itsenäinen. Omaperäisyydellä tarkoitetaan sitä, että kukaan toinen ihminen ei olisi päätenyt samanlaiseen lopputulokseen. Omaperäisyysvaatimus koskee ainoastaan tuotoksen muotoa, joten ideat, aiheet ja tietosisältö eivät ole tekijänoikeudella suojattuja.

Käsitöillä tarkoitetaan tässä haastattelussa virkkaamista sekä neulomista.

Kysymykset:

1. Ikäsi?
2. Kuinka kauan olet tehnyt käsitöitä?
 - 0-3 vuotta []
 - 4-7 vuotta []
 - 8-10 vuotta []
 - Yli 10 vuotta []
3. Kuinka kauan olet suunnitellut ohjeita/malleja?
 - 0-3 vuotta []
 - 4-7 vuotta []
 - 8-10 vuotta []
 - Yli 10 vuotta []
4. Montako ohjetta olet suunnitellut?
 - Alle 10 []
 - 10-20 []
 - Enemmän kuin 20 []
5. Onko suunnittelemasi ohjeet olleet yksittäisiä, osa isompaa kokonaisuutta vai molempia?
6. Onko suunnittelemasi ohjeet olleet maksuttomia vai maksullisia?
7. Minkä kanavan kautta julkaisit omia ohjeitasi? (esimerkiksi blogi, Facebook, lehdet yms.)
8. Tiedätkö tekijänoikeuksistasi suunnittelijana?
9. Koetko, että sinun tekijänoikeutesi suunnittelijana otetaan huomioon?

10. Milloin teoskynnys mielestäsi ylittyy, kun kyseessä on käsityöt?

11. Sosiaalinen media toimii aiempaa enemmän jakamiskanavana. Ohjeet ovat helpommin saatavilla ja jaettavina. Koetko, että ohjeiden eteenpäin jakajat ovat tietoisia tekijänoikeuksista? Jaetaanko ohjeita mielestäsi vilpittömässä mielessä vai tahallisesti?

12. Onko sinun tekijänoikeuttasi loukattu jakamalla ohjettasi laittomasti? Jos on, niin millaista haittaa tästä on sinulle ollut?

13. Kuinka tietoutta tekijänoikeuksista pitäisi mielestäsi parantaa?

14. Olisiko sinulla mutta lisättävää tai huomioitavaa?

Kiitos vastauksistasi!